

Tre efterreformatoriske katolske biblioteker i København indtil 1962

Af Helge Clausen

Tidligt i Kirkens historie er bøger blevet anset som åndelige våben. Denne tradition kan føres tilbage til jødedommen, men også apostlen Paulus har understreget betydningen af 'åndens sværd' i kampen mod det onde.¹ I klostrene i middelalderen var biblioteket det vigtigste rum efter kirken og sakristiet.² Biblioteket var ofte placeret ved sakristiet, og har givetvis haft sin oprindelse i den samling af liturgiske bøger, der fandtes der. Munkene skulle anvende de liturgiske bøger i deres tidebønner og messer i lovprisningen af Gud og kampen mod djævelen. Men ud over denne kontinuerlige brug af 'åndens sværd' forordnede Benedikt i sin Regels kapitel 48, at der for den enkelte munk hver dag skulle afsættes flere timer til læsning; denne beskæftigelse blev intensiveret i fastetiden, hvor hver munk ved fastetidens begyndelse skulle have udleveret en bog fra biblioteket, som han skulle læse i løbet af fastetiden som en særlig indsats for at fremme sin åndelige udvikling. I det hele taget blev biblioteket betragtet som et våbenkammer, jf. den gamle sentens *Clastrum sine armario sicut castrum sine armamentario* (Et kloster uden bibliotek er som en fæstning uden våbenkammer).³ Der er i dag almindelig enighed om benediktinernes enorme indsats som bærere og udbredere af den klassiske og kristne kultur, herunder bogkulturen, i Europa i hele middelalderen.

Helge Clausen, mag.art., ph.d.; seniorforsker ved Statsbiblioteket, Universitetsparken, 8000 Århus C.

I Danmark er bibliotekernes tidligste historie uløseligt forbundet med Den katolske Kirke, som indførte bogkulturen, herunder fremstillingen af bøger. Alle kirkelige institutioner (især domkirker, latinskoler og klostre) og nogle kirkelige embedsindehavere opbyggede bogsamlinger til brug for deres arbejde.⁴ Da hele kirkegodset blev konfiskeret af kronen in 1536, blev de fleste kirkelige biblioteker opløst eller ødelagt, og det er velkendt, at mange manuskripter blev anvendt til bogbind eller fyrværkeri. En del materiale blev dog overført til Universitetsbiblioteket, som brændte i 1728, eller blev reddet på anden måde, f.eks. ved afskrift.⁵

Efter reformationen i Danmark er det meget sandsynligt, at mindre samlinger af katolske bøger har eksisteret hos enkelte adelsfamilier, som mere eller mindre skjult forblev katolikker,⁶ hos de danske konvertitter,⁷ hos nogle af de talrige unge danskere, som frekventerede katolske læreanstalter i udlandet og hos udenlandske katolikker (gesandter, officerer, kunstnere, hoffolk og handlende), som legalt opholdt sig i Danmark. Hos en af de sidstnævnte, grev Bernardino de Rebolledo, der var spansk gesandt i København 1648–1659, befandt sig en bogsamling, som blev begyndelsen til det senere Skt. Andreas Bibliotek (se nedenfor).

Reformationens foregangsmænd har udmærket været klar over den latente fare, den katolske litteratur udgjorde. Derfor blev der omgående i kirkeordinansen af 1537 indført en generel censur af bøger, trykt i Danmark-Norge; denne censur skulle administreres af de nye superintendenter. Christian IV's reces af 1643 indførte et forbud mod indførsel af udenlandske bøger uden forudgående censur. En påtale i 1646 præciserede, at der særligt skulle holdes øje med udenlandsk teologisk litteratur. Her drejede det sig ikke specifikt om den katolske, men om al ikke-luthersk litteratur. Disse bestemmelser, som blev udfoldet i 6 artikler i Christian V's Danske Lov fra 1683, var i princippet i kraft indtil Grundloven af 1849.⁸

Fra protestantisk side var der god grund til at være på vagt over for katolsk litteratur, idet modreformationen i høj grad havde taget bogtrykkerkunsten i sin tjeneste. Især jesuitterne, men også dominikanerne havde i første halvdel af 1600-tallet vundet store protestantiske områder tilbage. I Stockholm under den katolskvenlige

Johan III oprettede jesuitterne i 1570'erne et kollegium med omfattende undervisningsvirksomhed; her var der naturligvis et husbibliotek, hvorfra Universitetsbiblioteket i Uppsala har 34 bind, som er mærket med *Collegii Societatis Jesu in Suetia*.⁹ I 1622 blev *Congregatio de propaganda fide* (Kongregationen for troens udbredelse) oprettet i Rom, og der blev hurtigt (1622-23) udsendt et par dominikanere og 1623-24 også nogle jesuitter til Danmark for at undersøge mulighederne for en rekatolicering. I en samtidig dansk beretning om dominikanernes hemmelige mission i 1623 nævnes det bl.a., at de "haffuer da medførte Papistische Bøger, Meße Kleder, viede Billeder, afladsbreffue, døde Mends Been [dvs. relikvier], [...] til deris superstitions och mangfoldige Menneskelige traditioners och vildfarelsers forplantelse".¹⁰

Disse katolske missionsforsøg affødte drastiske modreaktioner fra Christian IV's side: Den 28. februar 1624 udstedte han en forordning, der forbød "alle Paffuiske Muncke, Jesuiter, presbyteros seculares oc andre saadanne Geistlige Personer, vnder deris Liffs fortabelse gantske oc aldeelis haffue forbuddet, sig her vdi Vore Riger oc Lande at begiffue oc lade befinde ...".¹¹ Det var Christian IV's tredje forordning af denne slags, og de var led i en længere række af forbud mod alle anderledestroende i Danmark, som begyndte med kirkeordinansen i 1537-39 og fortsatte med Peter Palladius' 'kætterikatalog' fra 1557, Frederik II's 25 'fremmedartikler' fra 1569, Christian IV's forbud i 1604 mod embeder til elever fra jesuitterskoler, og lovgivningen i 1613, der gjorde danske katolikker arveløse og forbød 'papister' at opholdt sig i riget.¹² Endnu så sent som i 1839 måtte den senere bibliotekar Carl Augustin Høffding Muus gå i landflygtighed, da han konverterede.¹³

I 1629 fremsatte den danske konvertit Christianus Laurentius Ørn, som på det tidspunkt var dekan ved Stefansdomen i Wien, et forslag til paven om at rekatolicere Jylland; tidspunktet syntes velvalgt, idet Wallensteins kejserlige (katolske) tropper 1627-29 holdt Jylland besat. I det detaljerede forslag indgår bl.a., at der som en begyndelse skulle oprettes jesuitisk ledede gymnasier i Ribe, Viborg, Århus og Aalborg for at "tilfredsstille ungdommens trang til studier".¹⁴ Man ville altså anvende pædagogiske og boglige strategier for

at opnå det tilsigtede mål. Jesuitternes store succes i Mellemeuropa kan bl.a. henføres til deres nye pædagogiske idéer. Den nævnte plan blev dog ikke forsøgt gennemført. I mellemtiden var jesuitterne nået til den konklusion med hensyn til *missio Danica*, at man skulle alliere sig med de katolske kongers gesandter, som lovligt kunne medføre præster, og gesandterne skulle så i første omgang prøve at udvirke fri religionsudøvelse for udenlandske købmænd.¹⁵ Dominikanerne konkluderede på deres side, at så længe kongen af Danmark ikke var katolik, var det forgæves at forsøge at omvende befolkningen.¹⁶

Da trediveårskrigen sluttede i 1648 og Danmark oprettede permanente diplomatiske forbindelser med de katolske stater, var det netop den forenede jesuitiske og dominikanske strategi, der blev fulgt: De katolske gesandter i København skulle arbejde for at mildne den stærke lutherske intolerance med hensyn til udenlandske katolikkers ophold i Danmark, og samtidigt prøve at påvirke kongen i katolsk retning. Hvordan dette medførte oprettelsen af det første permanente katolske bibliotek i Danmark efter reformationen, vil blive skildret nedenfor.

Forskning i katolske emner i Danmark

Man kunne indledningsvis stille det spørgsmål, om det overhovedet er interessant, relevant og formålstjenligt at udforske et emne som de efterreformatriske katolske biblioteker i Danmark. Det er relativt let at konstatere, at der næsten intet er publiceret om dette emne.¹⁷ I gængse værker om Danmarks bibliotekshistorie er emnet ikke blevet behandlet.¹⁸ Dermed adskiller bibliotekshistorien sig ikke på afgørende måde fra behandlingen af andre lignende emner, som f.eks. sygeplejehistorien, skolehistorien og kirkehistorien. De katolske hospitaler i Danmark har siden 1849 ydet en banebrydende indsats, især på sygeplejens område. I mange provinsbyer var det katolske hospital indtil ca. 1. Verdenskrig det første og eneste hospital. I den lærebog i sygeplejens historie,¹⁹ som har været anvendt i Danmark i mange år, er de 15 katolske hospitaler, som har eksisteret, overhovedet ikke omtalt. Til sammenligning kan man bemærke, at de protestantiske diakonisser og deres to hospitaler har fået en

udførlig behandling. Noget lignende er tilfældet med de katolske skoler (i 1962 var der 28), som altid har udgjort en betragtelig andel af de danske friskoler. I de gængse værker om dansk skolehistorie²⁰ bliver de forbigået i dyb tavshed. I standardværket om dansk kirkehistorie (8 bind, med over 300 s. pr. bd.) bliver Den katolske Kirke efter reformationen dog ikke fuldstændigt forbigået, men dens historie 1900-65 bliver skildret på mindre end en halv side.²¹ En lignende behandling får de øvrige religiøse minoriteter i Danmark. På denne måde bliver Den katolske Kirke og dens institutioner mindre synlige i samfundsbilledet og i historien. Dette sted er dog ikke det rette til at diskutere konsekvenserne af, at det er 'flertallet' eller 'vinderne', der skriver historien, men situationen er blot blevet skitseret for at danne en baggrund for og begrunde den videre fremstilling.

Den katolske Kirkes historie i Danmark siden 1536 er dog blevet belyst i mange former for publikationer (fest- og jubilæumsskrifter, årbøger, skriftserier, monografier og artikler), som for størstedelens vedkommende er udarbejdet af både danske og udenlandske katolikker.²² En bred, sammenfattende fremstilling er endnu ikke udarbejdet.

Afgrænsning af emnet

Den nedre tidsmæssige afgrænsning for artiklens emne er reformationsåret 1536, selvom der først i 1648 er sikre efterretninger om en katolsk bogsamling i Danmark, som med nogen ret vil kunne kaldes et bibliotek. Den øvre tidsmæssige afgrænsning (1962) er valgt, fordi det var året for åbningen af det 2. Vatikankoncil (1962-1965).²³ De reformer, der blev vedtaget på dette koncil, har medført flere og mere dybtgående ændringer i Den katolske Kirkes selvforståelse og ydre fremtrædelsesformer, end tilfældet var i de forudgående 4-500 år, dvs. siden middelalderens ophør. Derfor synes 1962 at være en naturlig afgrænsning for udforskningen af de katolske biblioteker i Danmark.

Med hensyn til hvad der skal forstås ved 'katolske biblioteker', må der skelnes mellem private (dvs. privatpersoners) biblioteker og kirkelige institutioners biblioteker. De sidstnævnte må endvidere

opdeles i *eksterne* og *interne* biblioteker. De *eksterne* biblioteker er sådanne, som den kirkelige institution (f.eks. et sogn eller en forening) stiller til rådighed for sognets eller foreningens medlemmer, evt. for alle, uden hensyntagen til religiøst tilhørsforhold. De *interne* biblioteker skal primært tjene den kirkelige institution selv (f.eks. et kloster, ordenshus eller hospital), men det udelukker ikke, at det sekundært benyttes af udenforstående; et ikke sjældent forekommende eksempel er at personer, der går til undervisning i den katolske troslære hos en præst i et ordenshus, også får lov til at låne bøger fra ordenshusets interne bibliotek. Tabel 1 viser en kategorisering af de katolske biblioteker, der har eksisteret i perioden 1648-1962.

Tabel 1. De katolske biblioteker, som har eksisteret op til 1962 og deres anslåede bogbestande.

Biblioteker	Bogbestand
1. Skt. Andreas Bibliotek (Kbh.) (Det teologiske forskningsbibliotek)	25.000
2. Niels Steensens Bibliotek (Kbh.) (Det katolske 'folkebibliotek' og informationscenter)	5.000
3. Sognebiblioteker (ca. 40; fra et par hundrede til et par tusind bd.)	40.000
4. Ordens-, kloster- og foreningsbiblioteker (ca. 25; fra et par tusind til ca. 20.000 bd.)	125.000
5. Biblioteker i skoler, hospitaler og andre institutioner (ca. 50; fra et par hundrede til et par tusind bd.)	50.000
I alt	245.000

I denne fremstilling vil der blive fokuseret på de katolske biblioteker i København, som har været mest udadvendte og åbne, dvs. bibliotekerne i gruppe 1-3 i tabel 1. Mht. sognebibliotekerne vil det ældste af dem (Skt. Ansgars Sognebibliotek) blive behandlet mere indgående.

Problemstillinger

Efter i det store og hele at have eksisteret 'under jorden' fra reformationen til Grundloven, blev perioden 1849-1962 en opgangstid for Den katolske Kirke i Danmark. Der blev bygget mange kirker, kapper, skoler, hospitaler, børnehjem og klostre. Ny ordener og kongregationer blev indbudt til at virke i Danmark. Antallet af katolikker var i 1849 ca. 1.000, men steg til ca. 25.000 i 1922, men kun til 26.549 i 1962.²⁴ Denne vækst skyldes især indvandringen af polske landarbejdere, men også ca. 200 årlige konversioner. Mange mennesker, som er konverteret til Den katolske Kirke, har fået den første tilskyndelse hertil ved læsning af katolsk litteratur. Fra første halvdel af det 20. årh. har nærværende forfatter indsamlet og analyseret 87 beretninger, hvori danske konvertitter redegør for deres bevæggrunde; 73 af dem anfører, at læsning af katolsk litteratur har været den primære faktor. Ikke alle mennesker har den samme tilgang til deres eventuelle tro. I Danmark har man fra katolsk side næsten altid foretrukket intellektuelt prægede missionsmetoder. Dette beror først og fremmest på befolkningens relativt høje uddannelsesniveau, men også på det forhold, at præster af jesuiterordenen på afgørende områder har præget Den katolske Kirke i Danmark. Jesuiterordenens arbejdsmetoder har altid været præget af en intellektuel tilgang på et højt pædagogisk niveau. Før 1849 var mange af gesandtskabspræsterne og præsterne i Fredericia jesuitter. I 1873 blev Skt. Andreas Kollegium (med gymnasium) i Ordrup oprettet som en direkte følge af kulturkampen under Bismarck i Tyskland, hvor alle tyske jesuitter blev landsforvist i 1872. Samme år slog jesuitterne sig ned i Århus, oprettede et sogn, byggede en kirke og en skole. Jesuitterne i København byggede 1887 et stort ordenshus i Stenosgade, hvortil de flyttede deres allerede eksisterende skole, og få år senere byggede den senere så betydningsfulde Jesu Hjerter Kirke. Endelig blev Niels Steensens Gymnasium oprettet af jesuitterne i 1954 (beliggende i Stenosgade 1950-1954, herefter i Skt. Kjeldsgade på Østerbro).

Før det 2. Vatikankoncil bestræbte man sig i et vist omfang for at påvirke den adelige, kulturelle og intellektuelle elite med henblik på at frembringe indflydelsesrige konvertitter. Det er en gammel erfaring, at konversioner (som så meget andet) i samfundets top har en

afsmittende virkning på resten af befolkningen. Blandt påvirkningsmidlerne var tilbud om skolegang på et højt fagligt og pædagogisk niveau, deltagelse i den aktuelle debat om teologiske, filosofiske og etiske spørgsmål, produktion og udgivelse af katolsk litteratur i original eller oversættelse, samt biblioteks- og oplysningsvirksomhed. En redegørelse for de katolske bibliotekers virksomhed vil derfor også belyse den samlede katolske missionsstrategi i Danmark.

Skt. Andreas Bibliotek

Bispedømmet Københavns teologiske forskningsbibliotek har siden 1953 været kaldt Skt. Andreas Bibliotek (herefter: SAB). Men biblioteket er meget ældre, og har rødder langt tilbage før 1849. Man kunne hævde, at det var blevet grundlagt i 1648, hvor den spanske diplomat, grev Bernardino de Rebolledo,²⁵ ankom til København for at tiltræde som den spanske konges gesandt hos Christian IV. Han boede i begyndelsen på Amagertorv, men flyttede senere til Østergade.

Rebolledo (1597-1676) var ikke blot en ivrig katolik, men også en kompetent amatørteolog, som beherskede både græsk og hebraisk. Han skrev religiøse digte og udarbejdede under sit tolvårige ophold i Danmark et apologetisk værk, som han tilegnede den danske rigshofmester Joachim Gersdorff.

Rebolledo bragte mange bøger med sig, især teologiske værker. I hans studereværelse var der så mange bøger, at han knap selv kunne finde plads. Her tilbragte han de fleste timer med at granske Bibelen, kirkefædrene og de spanske mystikere, med filosofisk og historisk læsning, samt med selv at skrive. Nogle af hans bøger blev sammen med gesandtskabskappellets liturgiske bøger knyttet til gesandtskabet og overgik til hans efterfølgere. Det spanske gesandtskab i København og de senere gesandtskaber for de katolske stater fungerede uofficielt som missionscentre. Madridtraktaten fra 1641 gav gesandter ret til fri religionsudøvelse for dem og deres husstand, inden for gesandtskabernes område. Derfor kunne Rebolledo helt lovligt indrette et huskapel og ansætte præster til at betjene det. Rebolledo havde fra en til fire præster boende, alt efter omstændig-

*Figur 1. Grev
Bernardino de
Rebolledo.
Efter maleri af Karel
van Mander.*

hederne; i begyndelsen var der to: en spansk dominikaner og en flamsk jesuit, pater Gottfried Francken SJ.²⁶ Rebolledo samlede hver morgen og eftermiddag hele sin husstand til andagter i kapellet, hvor der også dagligt blev læst messe. Udenlandske hoffolk og soldater begyndte at deltage i søndagsmesserne, og efterhånden opstod der en lille katolsk menighed i København, den første efter reformationen. Rebolledos gæstfrihed var stor, og egentlig blev Madridtraktatens bestemmelser overtrådt, i og med at andre end gesandtskabets personale fik adgang til kapellet, men myndighederne var i nogle perioder tolerante, i andre ikke.

Gesandtskabspræsterne medbragte også deres egne bøger, hvoraf de efterlod nogle, når de igen rejste. Disse bøger indgik i det efterhånden permanente katolske gesandtskabsbibliotek, som var vigtigt for præsterne, så de kunne holde deres teologiske viden ajour og kunne trække på opslagsværker og f.eks. kirkefædrenes skrifter, når de havde samtaler eller endog offentlig disput med lutheranere. Dette skete i 1654, hvor p. Francken fik tilladelse af kongen til at opponere ex auditorio ved en teologisk disputats i Vor Frue Kirke. Her angreb han en af doktorandens påstande (om at skærsilden var frit opfundet) så effektivt, at rektoren måtte gribe ind og erklære forsvarshandlingen for afsluttet, for at redde doktorandens anseelse. Men man morede sig meget ude i byen bagefter. Det var forøvrigt også p. Francken, der med Rebolledos tilladelse rejste til Stockholm for at forsøge at hjælpe den religiøst søgende dronning Christina; han kom til at spille en vigtig rolle ved hendes konversion. At jesuitterne ved gesandtskabskapellerne i København havde en vis succes ses f.eks. af, at der i 1672 var hele 19 (ulovlige og hemmelige) konversioner.

Rebolledo blev gode venner med Joachim Gersdorff, en dannet og vidtberejst mand, som beherskede ti sprog, heriblandt spansk. Han var en nøgleperson i dansk politik i disse år; ved Frederik III's tronbestigelse 1648 blev han medlem af rigsrådet og statholder på Københavns Slot. Efter Corfitz Ulfeldts fald fra magten i 1652 efterfulgte Gersdorff ham som rigshofmester; året før sin død i 1661 opnåede han at blive udnævnt til rigsdrost og præsident for Statskollegiet. For Rebolledo måtte Gersdorff derfor være et udsøgt mål for at vinde indflydelse på de religiøse forhold i samfundets top, så meget mere som Gersdorff var personligt knyttet til Frederik III, med hvem han delte litterære og videnskabelige interesser. Deres personlige relationer stammede tilbage fra deres tid sammen på Sorø Akademi i 1620'erne. I kraft af sin universelle dannelse og sin personlighed havde Gersdorff et godt forhold til de fremmede diplomater i København.

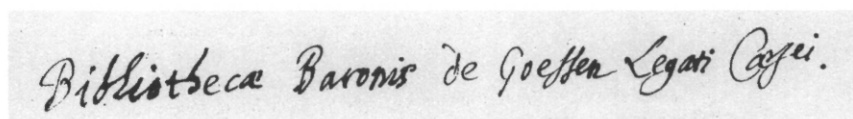
De to mænd lånte hinanden bøger. Gersdorffs bibliotek²⁷ var stort (ca. 8.000 bind) og indeholdt forbløffende mange (forbudte!) katolske bøger, som han må have hjembragt fra sine rejser, bl.a. af

Thomas Aquinas, Bernhard af Clairvaux, Hildegard af Bingen og Teresa af Avila, som Rebolledo havde studeret indgående. I kraft af venskabet med Gersdorff stod dette bibliotek til rådighed for Rebolledo, hvilket han var meget glad for. Han havde næppe kunnet medbringe alle de bøger, han gerne ville have til sin rådighed for sine studier og sin forfattervirksomhed, så han har uden tvivl været en flittig låner. Gersdorffs bibliotek indeholdt som nævnt mange katolske bøger, som egentlig var forbudte i Danmark, og de to herrer diskuterede ofte kontroversteologiske spørgsmål, men forblev alligevel gode venner.

Til Rebolledos omgangskreds hørte desuden den strengt lutherske biskop Jesper Brochmand,²⁸ hvis bibliotek også stod til hans rådighed. Om den teologiske litteratur i dette bibliotek skrev Rebolledo: "Bispen arbejdede af alle Kræfter paa at fjerne sig fra Sandheden; det kostede ham mere Studium at blive uvidende end Andre at blive vidende". Efter Brochmands død i 1652 skrev Rebolledo: "Bispen har ladet sig begrave med sine Bøger: selv om han nu erkjender Vildfarelserne deri, kan han ikke rette dem i den anden Verden". Rebolledos nabo, oversekretær Otto Krag, var også blandt dem, han ofte mødtes og diskuterede med. Iflg. Rebolledo var Krag "et levende Bibliothek af theologiske Stridsskrifter [...] han er velstuderet og har et godt Hoved og holder af at vise det i Disputer, hvor han er saa ivrig, at det synes, at han tror paa det, som han forsvarer".²⁹

Også Rebolledos efterfølger i 1659 var en bemærkelsesværdig mand. Johann Freiherr von Goëss (1611-96) var udsendt af den tyske kejser, og forsøgte ligesom Rebolledo at fremme den katolske sag. Han havde stærke teologiske interesser, og blev senere præst, biskop i Østrig, og endte sine dage som kardinal.

Von Goëss medbragte et større privatbibliotek, hvoraf han efterlod nogle bind, da han rejste i 1661. I SAB er der stadigvæk 6 bind, hvori von Goëss (eller hans sekretær) har skrevet: *Bibliothecae Baronis de Goessen Legati Caes[ar]ei* (fig. 2):

Figur 2. Ejerpåtegning i en af von Goess' bøger.

Det drejer sig om Henricus Engelgrave SJ: *Lucis evangelicae ...* trykt i Köln 1657, og 5 bind af Augustin: *Opera*. Paris, 1648-1651. Nogle bind brændte i 1944, men disse 6 bind udgør den dokumenterede begyndelse til gesandtskabsbiblioteket; nogle af de ældre bøger kan dog have tilhørt Rebolledo, hvilket der er et vidnesbyrd om fra 1944, se nedenfor.

I de følgende to hundrede år overgik dette bibliotek fra den ene katolske gesandt til den næste. Indtil 1849 var der ialt 13 "stationer", som omfattede det kejserlige, franske, spanske, hannoveranske og østrigske gesandtskab, se tabel 2, hvor bibliotekets samlede "vandring" er opregnet.³⁰

Tabel 2. Skt. Andreas Biblioteks samlede "vandring" 1648-2003 (i 2 dele: Under og efter 'gesandtskabstiden').

Etape/År	Ejer	Adresse	Ambassadør
1 1648	Spanske ambassade	Amagertorv / Vimmelskaflet	Bernardino de Rebolledo
2a 1649	Spanske ambassade	Østergade 20	Bernardino de Rebolledo
2b 1659	Kejserlige ambassade	Østergade 20	Johann von Goëss
3 1667	Franske ambassade	Østergade 15	Hugues de Terlon
4 1676	Spanske ambassade	Vestergade (matr. 8/1689)	Balthasar de Fuen Mayor
5 1677	Hannoveranske amb.	Købmagergade	Francesco Floramonti
6 1679	Franske ambassade	Købmagergade	H.G. Foulle de Martangis
7 1682	Kejserlige ambassade	Købmagergade 42	Frantz Anthon von Berka
8 1699	Franske ambassade	Strandgade 22	FB. de Chamilly
9 1702	Kejserlige ambassade	Købmagergade 42	
10 1728	Østrigske ambassade	Købmagergade 50	B.P. von Freytag

Etape/År	Ejer	Adresse	Ambassadør	
11	1729	Franske ambassade	Kongens Nytorv 4	L.R.H. de B. de Plélo
12	1738	Kejserlige ambassade	Købmagergade 50	
13a	1764	Kejserlige ambassade	Bredgade 64	
Etape/År	Ejer	Adresse		
13b	1850	Det apostoliske Præfektur/Vikariat	Bredgade 64	
14	1905	Det apostoliske Vikariat	Bredgade 69, 2. o.g.	
15	1931	Det apostoliske Vikariat	Kollegievej 2 A, Ordrup	
16	1940	Det apostoliske Vikariat	Boyesgade 8 A, Kbh.V	
17	1942	Det apostoliske Vikariat	Bredgade 69 A, st.	
18	1953	Bispedømmet København	Kollegievej 2 A, Ordrup	
19	1990	Det teol. Fakultet, KU	Købmagergade 44	
20	2003	Bispedømmet København	Gl. Kongevej 15, Kbh.V	

Et væsentligt bidrag til identifikation af de enkelte stationer er stempler og andre ejermærker i det voksende antal bøger.³¹ I mange af bindene fra det 17. og 18. årh. har man på titelbladet skrevet: *Soc[ieta]tis Iesu Missionis Haffniensis*, hvilket skyldes, at jesuitterne for det meste varetog missionen og de pastorale aktiviteter i København. På nogle af disse titelblade findes også et stempel med teksten: *K.K. oestreichische Gesandschaft Coppenhagen*. Disse ejermærker kan også bidrage til at kortlægge bibliotekets tilvækst gennem årene.

Hvilke bøger har biblioteket haft? Der findes en registrant over bibliotekets i alt 72 bind fra 1806. Der er på dette tidspunkt kun tale om et ret lille bibliotek. Måske er der lidt tab ved Københavns brand i 1728? Det forekommer sandsynligt, idet gesandtskabet på den tid lå inden for det område, der nedbrændte totalt, kun et par hundrede meter syd for Trinitatis Kirke, hvor Universitetsbiblioteket som bekendt gik op i luer. Måske har man ikke fået alle bøger med sig, da gesandtskabet blev rømmet. Disse 72 bind var på latin, fransk, tysk og italiensk, og omhandlede kirkehistorie, dogmatik, moralteologi og systematisk teologi. Desuden var der nogle prædikensamlinger, opbyggelige skrifter og værker af kirkefædrene.

Hvad ved vi om bibliotekets brugere? De ældste udlånsprotokoller er højst 50 år gamle. Det er indlysende, at i tiden før 1849 har præ-

sterne og det øvrige personale ved gesandtskaberne været de primære brugere. Desuden er det nærliggende og sandsynligt, at udenlandske katolikker (f.eks. hoffolk, officerer og kunstnere) har lånt bøger. Måske også danskere, som gesandten eller præsterne stod på god fod med. Formodentlig har Niels Steensen, som i årene 1672-74 opholdt sig i København som kongelig anatom, også benyttet biblioteket; vi ved, at han deltog i messerne i gesandtskabskapellet, og måske har hans voksende interesse for teologiske spørgsmål ført ham til at låne nogle af de bøger, som de to første gesandter havde efterladt.

1764 blev den kejserlige østrigske ambassade flyttet fra det indre København til den nye bydel, Frederiksstaden, og biblioteket fulgte med. I 1842 blev det hidtidige ambassadekapel erstattet af et temmeligt stort kapel, for ikke at sige kirke, på den samme adresse, Bredgade 64, som kort efter Grundloven blev overdraget til den katolske menighed i København. Ved denne overdragelse fulgte biblioteket endnu en gang med. Kirken, som siden 1860 benævnes Skt. Ansgars Kirke, er siden blevet ophøjet til domkirke.

I den nye situation efter 1849, hvor det katolske Danmark jurisdiktionsmæssigt kom til at høre under biskoppen af Osnabrück, måtte man udvikle en helt ny pastoral strategi. Nu var religionsfriheden blevet indført, og Den katolske Kirke kunne atter virke lovligt. Mange ting blev ændret, nye ressourcer blev tilført fra udlandet, men det eneste katolske bibliotek i landet blev ikke ladt i stikken. Præsterne ved Skt. Ansgars Kirke forøgede det hele tiden, især fra 1860, hvor den unge pastor Johannes von Euch³² ankom til København for at være kapellan ved kirken. Han stammede fra et aristokratisk miljø, var en dannet mand og desuden en ivrig bog-samler; han indlemmede mange bøger i det gamle bibliotek, især fra 1884, hvor han blev apostolisk præfekt,³³ og i perioden 1892-1922, hvor han som biskop var apostolisk vikar.³⁴

Von Euch fik foræret mange bøger fra Tyskland, f.eks. fra familien Stolberg, som havde relationer til Danmark. Hans mangeårige indsats for det tidligere gesandtskabsbibliotek medførte, at han anså det for sit eget. I 1905 havde biblioteket ca. 15.000 bind og en stor sam-

Figur 3. Biskop Johannes von Euch i sit arbejdsværelse, hvor han havde nogle af sine bøger. Ill. Tidende 1894.

ling af danske småtryk. I dette år underskrev biskop von Euch et gavebrev, hvori han overlod sit bibliotek til Ansgarstiftelsen, som er den 'juridiske person' bag Den katolske Kirke i Danmark. Fra da af (og indtil 1954) blev biblioteket benævnt *Det apostoliske Vikariats Bibliotek*, eller *Vikariatsbiblioteket*, og var en selvstændig institution. Det blev flyttet fra præstehuset bag Bredgade 64 til Bredgade 69, 2. sal o.g. i en ejendom, der ejes af Skt. Ansgars Sogn. Der er ikke nedfældet noget om adgangen til biblioteket, men formentlig har von Euch selv, præsterne, redaktionen af det katolske ugeblad og katolske skribenter benyttet det.

Figur 4. Biskop
Theodor Suhr OSB.

Biskop von Euch døde i 1922, og under hans efterfølger, biskop Josef Brems, skete der ikke meget med biblioteket, bortset fra at det i 1934 blev flyttet til det tidligere Skt. Andreas Kollegiums bygninger i Ordrup.

I 1938 blev den unge danske benediktiner Theodor Suhr³⁵ udnævnt til ny apostolisk vikar for Danmark.

Snart ændredes mange ting i vikariatet, også hvad biblioteket angik. Biskop Suhr kom fra Rom, hvor han havde været prior ved kloste-

ret San Girolamo. Munkene her var beskæftiget med at revidere *Biblia Vulgata*, og selvom Suhr ikke direkte havde med dette arbejde at gøre, kendte han betydningen af et videnskabeligt bibliotek. Hans oprindelige kloster i Clervaux i Luxembourg, hvorfra de fleste af munkene i San Girolamo kom fra, havde (og har) et særdeles velforsynet bibliotek. Som benediktiner stod han i en tradition, som i de seneste 1400 års europæiske kulturhistorie havde fremmet skriftkulturen. Suhr flyttede, efter en kort mellemstation i Bredgade 64, Vikariatsbiblioteket til Boyesgade 8A på Vesterbro, hvor det blev anbragt i en tidligere katolsk skole, og en engageret præst, pastor Andreasen,³⁶ blev udnævnt til dets leder.

Pastor Andreasen blev støttet stærkt af biskop Suhr, og han fik flere medhjælpere til biblioteksarbejdet, bl.a. nogle maristbrødre, som tidligere havde været lærere ved en katolsk skole, og også nogle lægfolk, som man oven i købet kunne aflønne. 1940-44 blev biblioteket gennemrevideret og katalogiseret. Nu var det på 18.000 bind, og man planlagde at gøre det tilgængeligt for offentligheden. I 1942 blev det igen flyttet til Bredgade, denne gang til nr. 69 A, st., hvor der blev indrettet et særligt lokale til det i en tidligere gymnastiksal på 124 m².

Da flytningen var overstået, blev der foretaget en udskillelse af værker, som man anså for mindre vigtige eller irrelevante. Der blev taget kontakt til Det kgl. Bibliotek, og forskellige antikvarboghandlere blev anmodet om at udvælge værker fra den udskilte bogmasse og afgive tilbud på køb af dem. Fra Det kgl. Bibliotek kom bibliotekarerne Hans Aage Paludan og Holger Larsen, som udtog 894 bind,³⁷ der blev betalt med 1.105 kr., og Hagerups Antikvariat overtog 1.355 bind for 1.500 kr. Det drejede sig for størstedelens vedkommende om ældre katolsk litteratur, profanhistorie, skønlitteratur og pjecer. Ved denne lejlighed blev store dele af biskop von Euchs danske småtryk nok udskilt. En hel del bøger blev dog også givet til forskellige katolske institutioner og præster, især prædikensamlinger, kirkehistoriske og liturgiske værker. Resten af de udskilte bøger, ca. 2.000, som man ikke kunne komme af med på anden måde, blev sendt til papirmøllen; det drejede sig om 1.200 kg.

Figur 5. Pastor Andreasen og biskop Suhr i Vikariatsbiblioteket i begyndelsen af 1940'erne.

Med hensyn til accessionen er der ikke bevaret ret megen dokumentation, hverken i det hele taget eller fra den intensive arbejdsperiode under besættelsen. I 1941 havde Sven Damsholt oprettet Sankt Ansgars Forlag med egen boghandel. Han sørgede for, at biblioteket vederlagsfrit fik leveret de udgivelser, hans forlag stod for. Han afleverede således i september 1942 et eksemplar af hver udgivelse siden april 1941, i alt 8. På grund af krigen var det i det hele taget vanskeligt at erhverve udenlandsk litteratur, især den engelsksprogede og ikke-europæiske. I 1943 tilbød pastor Niels Th. Hansen fra Randers at skænke nogle ældre og værdifulde værker til biblioteket, nemlig Bellarmin: *Controversiae* (1590), samme: *Commentarium in Psalmos* og St. Thomas: *Catena vere aurea*. Biblio-

teket, som ikke havde de pågældende værker, tog med tak imod tilbuddet. Efter den gennemgribende revision af bibliotekets bogbestand og flytningen af biblioteket i sommeren 1942 forestod der et større arbejde med at organisere biblioteket, katalogisere og klassificere bøgerne. Der foreligger ingen oplysninger om at der tidligere har været ført et kartotek over bøgerne; det har der sandsynligvis ikke, idet de ansvarlige næppe har haft de fornødne ressourcer til at oprette og vedligeholde forfatter, titel- og/eller emnekartoteker. Man klassificerede nu bogbestanden efter en modificeret version af decimalklasserensystemet. Arbejdet var i det store og hele afsluttet i februar 1944.

Formodentlig har der i en del af bibliotekets tidligere historie været ført en form for bestands- og udlånsprotokoller, som dog ikke er bevaret. Mens man under besættelsen arbejdede på at gøre biblioteket offentligt tilgængeligt, søgte man alligevel at imødekomme enkelte låneres forespørgsler. Der er således bevaret korrespondance vedr. flere folkekirkepræsters lån.

Den 2. maj 1944 skete en katastrofe: Bibliotekets læsesal udbrændte, og 2.450 bind blev ødelagt, herunder 6 inkunabler. Branden skyldtes håndværkere, som i kælderen under biblioteket skulle fjerne nogle svampeangreb på træværket - med blæselamper. En flamme må være nået op til en papirkurv i læsesalen i biblioteket, som først skulle åbne en times tid senere. Brandvæsenet kom 5 minutter efter, at der var slået alarm, og forhindrede ilden i at brede sig fra læsesalen til den store sal, hvor hovedparten af bøgerne var opstillet. I læsesalen blev nogle af bibliotekets sjældenheder opbevaret, foruden tidsskrifter, leksika og andre håndbøger; blandt de alvorligste tab var (tallene i parentes angiver forsikringsselskabets vurdering): *Archiv für kath. Kirchenrecht* (6.000 kr.), *Bullarium Romanum*, 49 bd., 1733-1857 (1.000 kr.) og *Der Katholik*, 149 bd. (625 kr.). De 6 ødelagte inkunabler (som egentlig hverken var inkunabler, dvs. trykt før 1501, eller postinkunabler, trykt 1501-40) var alle fra 1540'erne og omfattede bl.a. *BIBLIA sacrosancta testamenti veteris et novi, e sacra Hebræorum Græcorumque fontibus*. Zürich, 1544, XVI+734+184+216 s., Erasmo Roterodamo: *Familiarum colloquio-*

rum. Antwerpen, 1543, 632+22 s. 8° og Petrus Canisius: *Summe doctrinæ christianæ*. Antwerpen, 1542, 392 + 4 s. 12°. En ægte inkunabel ejede biblioteket dog, og den led ingen skade ved branden: *Koberger-Bibel* fra 1483.³⁸ Denne bibel, som er en af de 14 fuldstændige bibler på højtysk før Luthers NT-oversættelse i 1522, var blevet skænket til biblioteket af biskop Suhr, som selv havde fået den testamenteret af en datter af kammerherreinde Polly Berling.³⁹

Takseringsarbejdet blev for forsikringselskabet Absalon udført af Holger Larsen fra Det kgl. Bibliotek og Erik Paludan fra Høst & Søns Forlag. De nåede frem til at den samlede værdi af læsesalens materialer før branden var 51.269 kr. og 37.232 kr. efter, altså et tab på 14.037 kr. Hertil kom ødelagt inventar til en værdi af 4.249 kr.⁴⁰ Heldigvis blev kortkatalogen ikke ødelagt, da den efter pastor Andreasens anmodning blev reddet af røgdykkere.

Branden blev udførligt omtalt i *Politiken* og *Berlingske Tidende*, mens *Bogens Verden* kun bragte en kort notits. Til *Politiken* fremkom pastor Andreasen i øvrigt med den interessante oplysning, at grev de Rebolledos "Våben findes i mange af Bøgerne".

Man begyndte straks at genetablere biblioteket, og allerede tre uger efter branden sendte den lærde jesuit pater Alfred Otto SJ efter anmodning en liste på nogle "gode katolske Haandbøger" til biblioteksmedhjælperen Harald Nystrøm. Blandt forslagene var:

- Lexikon für Theologie und Kirche* (Herder, 1930ff)
- Handbuch der katholischen Dogmatik* (Freiburg, 1925ff)
- Handbuch der katholischen Sittenlehre* (Schwann, 1938ff)
- Handbuch der katholischen Liturgik* (Herder, 1932)
- Dictionnaire apologétique de la foi catholique* (Paris, 1925ff)
- Dictionnaire de la bible* (Paris, 1912ff)
- Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* (Paris, 1907ff)
- Dictionnaire de théologie catholique* (Paris, 1909ff)
- Dictionnaire de droit canonique* (Paris, 1935ff)

Det ser ud til, at biblioteket ikke havde haft de pågældende værker, og i anledning af branden, hvor man skulle genanskaffe de fleste håndbøger, har man måske villet benyttet lejligheden til at overveje

anskaffelsen af disse værker, hvoraf de fleste hører til 'det tunge skyts' inden for katolsk kirkelig og teologisk litteratur.

Den 31. maj 1944 udarbejdede Nystrøm en status til pastor Andreasen hvori han meddelte, at han nu var færdig med "et stort, grimt, og snavset Arbejde med Afskrabning og Afbørstning af de delvis forkullede Rygge og Blade paa de brandlidte Bøger". Det rensede materiale fyldte 23 hyldemeter, og der "mangler endnu at renses, beklippe og tørre en stor Mængde Billeder, Avisudklip, Tidsskriftsudklip [...] en Samling som har og vil faa den aller største historiske Betydning for Eftertiden". Når dette arbejde var afsluttet, skulle selve læsesalsrummet renses og istandsættes. Sideløbende med dette arbejde fortsatte han med at udskrive emnekartoteket (maskinskrivning af de endelige kort efter de foreløbige, håndskrevne kort); han var nået til bogstav J.

Branden i Vikariatets Bibliotek, samt den kendsgerning, at pastor Andreasen et år senere forlod præstegerningen, bevirkede at bibliotekesarbejdet endnu engang blev sat i stå; der var simpelthen ikke ressourcer til at videreføre det lige efter krigen.

Otte år senere fik biblioteket dog en ny chance: På biskop Suhrs anmodning kom nogle dominikanermunke i 1953 fra Frankrig og grundlagde et lille kloster i det tidligere Skt. Andreas Kollegiums bygninger i Ordrup (Kollegievej 2A). Dagen efter den første dominikaner (P. Grégoire) var ankommet, betroede biskop Suhr ham Vikariatsbiblioteket og gav ham nøglen til det, og det blev forenet med dominikanernes eget, medbragte bibliotek, idet bøgerne blev mærket med hver sit ejerstempel (BIBL. DIOECE. HAFNIAE og FRATR. PRÆD. HAFNIAE). Ved denne lejlighed fik biblioteket et nyt navn: Skt. Andreas Bibliotek, efter navnet på det sogn, som dominikanerne overtog den pastorale omsorg for.

Efter branden i 1944 var der ca. 9.500 bind tilbage (ca. 8.000 fra magasinrummet og ca. 1.500 fra læsesalen). Det nyindrettede kloster i Kollegiets bygninger i Ordrup blev officielt åbnet 4. oktober 1953, i forbindelse med at dominikanerne overtog sognet, men bøgerne blev først transporteret derud fra Bredgade året efter. Dominikanerne medbragte selv 10-12.000 bind (32 flyttekasser) fra

Frankrig, indsamlet blandt dubletterne i Le Saulchoir, dominikanernes studiekloster og lærdomscenter ved Paris, og fra lukkede dominikanerklostre i hele Frankrig. Indsamlingen blev foretaget af Jean-Pierre Duclos OP, en ung, fransk dominikaner, som var udset til at være bibliotekar i Ordrup. Bøgerne ankom i 1954, p. Duclos kom året efter og sørgede for, at biblioteket blev ajourført. Da det efter to års forløb var blevet nogenlunde ordnet, abonnerede man på over 60 løbende tidsskrifter.

Man formulerede en accessionspolitik iflg. hvilken der blev indkøbt bøger inden for flg. kategorier: (1) leksika, (2) håndbøger, (3) tekstudgaver (kirkefædre, koncilstekster, Migne: *Patrologia Latina & Græca, Corpus Christianorum* og *Sources Chrétiennes* (ca. 500 bd.)), og (4) alle danske katolske skrifter.

Med hensyn til katalogisering og klassifikation besluttede man sig til at anvende systemet i Le Saulchoirs bibliotek, idet man ikke fandt, at decimalklasser systemet var findelt nok til den videnskabelige teologiske litteratur. Dette system, som oprindeligt byggede på strukturen i Thomas Aquins *Summa Theologiæ*, blev anvendt i dominikanerbiblioteker verden over.

Endelig gik planen, som biskop von Euch havde haft i 1905 om offentlig adgang, i opfyldelse. Der blev indledt et samarbejde med det øvrige danske bibliotekssystem, og fra 1959 blev SABs nyere hvervelser medtaget i den danske *Accessionskatalog*. Dette skyldtes et direkte forslag herom fra Jacob Thomsen. Rigsbibliotekar Palle Birkelund var enig i, at biblioteket burde medtages. Dette medførte iflg. J.-P. Duclos, at enkelte forskere begyndte at henvende sig. Der var i det hele taget før 2. Vatikankoncil (1962-65) en større interesse for katolsk litteratur end efter, hvilket iflg. J.-P. Duclos især skyldtes professor Skydsgaards indflydelse.

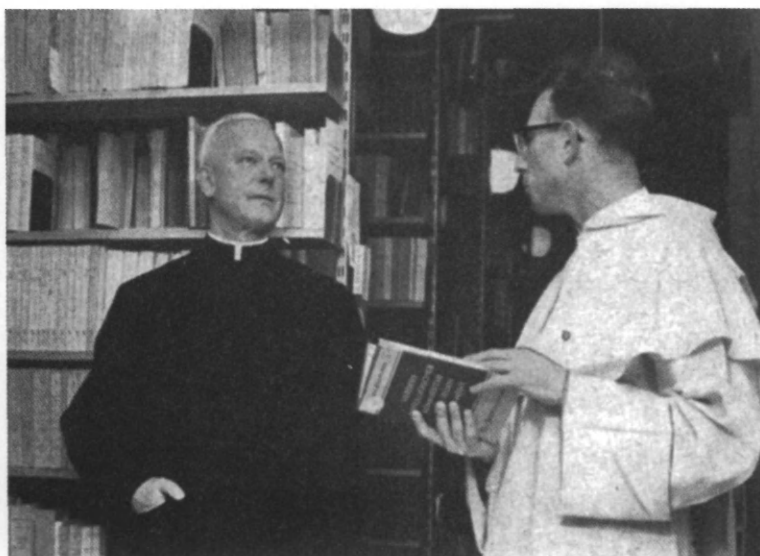
Nye bøger blev omtalt i de katolske præsters interne blad, *Internos*, hvilket affødte en del bestillinger. Læsning af teologiske værker var dengang en udbredt foreteelse hos katolske præster. Efter biskop Suhrs udtrykkelige ønsker henvendte dominikanerne sig da også specielt til alle landets katolske præster og gjorde dem opmærksom på nyordningen af biblioteket. I brevet anføres det, at "Hs. Exc. øn-

sker, at dette bibliotek effektivt skal stilles til bispedømmets og specielt præsteskabets disposition". Man stillede sig til rådighed for præsterne med hensyn til "fremskaffelse af oplysninger til klarlægelse af spørgsmål", samt naturligvis almindeligt bogudlån. Med hensyn til bibliotekets udvikling vil dominikanerne "gøre alt for at udvide biblioteket og komplettere den foreliggende bogbestand ved at købe det bedste af den teologiske litteratur, der kommer frem, især på de skandinaviske sprog og på fransk". Men da økonomien er begrænset, anmodes der om boggaver, også testamentariske.

Men dominikanerne var generelt set meget åbne og økumenisk indstillede; de arrangerede f.eks. kulturaftener, hvor indbudte personer som Bodil Koch, Chr. Hermansen og pastor Bartholdy mødte op. Der blev også indledt et samarbejde med andre danske biblioteker. Information om biblioteket blev udbredt ud over Den katolske Kirkes grænser, og protestantiske teologer fra Københavns Universitet og teologistuderende begyndte at bruge SAB. En parallel aktivitet var udgivelsen af det teologiske fagtidsskrift *Lumen: katolsk teologisk tidsskrift* (1957/58-1977), som dominikanerne redigerede.

Der er ikke bevaret udlånsstatistikker eller anden form for dokumentation af bibliotekets aktiviteter i perioden 1953-1962, idet den senere leder, p. Grégoire havde en vane/mani med at kassere.

I 1950 udkom en kortfattet vejviser over videnskabelige og faglige biblioteker i København, udgivet af Rigsbibliotekarembetet.⁴¹ Heri optræder ingen katolske biblioteker. Det blev der imidlertid rådet bod på i 3. udgaven fra 1961, hvor SAB har fået en indførelse på linie med de protestantiske teologiske biblioteker. Her står det anført, at biblioteket dækker "bibelkundskab, filosofi, kirkehistorie, teologi og økumenik". Bogbestanden angives til 15.000 bd., hvilket størrelsesmæssigt placerer det i klasse med bibliotekerne i Universitetets teologiske Laboratorium og Institut for Kirkehistorie (begge med 20.000 bd.).

Figur 6. Biskop Suhr og p. Martin Drouzy OP i biblioteket ved indvielsen af Skt. Andreas Kloster, 11. februar 1962.

Skt. Andreas Bibliotek måtte vente adskillige år på en officiel indvielse. Den 11. februar 1962 indviede biskop Suhr både kloster og bibliotek (se fig. 6), og begivenheden blev udførligt refereret i det katolske ugeblad.⁴² Om biblioteket blev der skrevet:

“En særlig interessant enkelthed ved Sankt Andreas Kloster er biblioteket, hvis trivsel pater *Duclos* er ansvarlig for. Mellem dets 15.000 bind finder man biskop von Euchs værdifulde teologiske bibliotek. Men at holde det à jour til stadighed kræver en vågen bibliotekar og noget af en Sherlock Holmes. Pater Duclos står i stadig kontakt med førende antikvariater i England, Frankrig og Tyskland, og det hænder ikke sjældent, at han i stor sportsglæde hjemfører en billig, men kostelig godbid fra en bogauktion i ind- eller udland. Sankt Andreas bibliotek arbejder i nøje kontakt med det mere bredt anlagte Niels Stensens bibliotek i Bredgade i København, og står desuden i forbindelse med Det kongelige Bibliotek, som allerede har gjort brug af samlingen.”

Ved indvielsen var der biblioteksfolk til stede både fra statslige og lokale (kommunale) biblioteker. I en redegørelse for biblioteket i anledning af indvielsen skrev dominikanerne, at denne udefra kommende interesse må skyldes, at biblioteket er det eneste katolsk-teologiske bibliotek i Danmark, ja i hele Norden. Cirka en tredjedel af bøgerne og tidsskrifterne findes ikke i noget andet nordisk bibliotek. Både samarbejdet med det offentlige biblioteksvæsen og Niels Steensens Bibliotek blev nævnt. I redegørelsen omtales endvidere, at bibliotekets moderne teologiske litteratur hovedsagligt er på fransk. Udlånet heraf er begrænset, idet kun få mennesker her læser fransk uden problemer. Udlånet af fransksprogede bøger er ikke over 1.000 om året. Det indrømmes, at der burde indkøbes mere tysksproget katolsk litteratur, da den tyske teologi har indtaget en ledende rolle, især inden for økumenien. Men de begrænsede økonomiske midler, der er til rådighed for bogkøb, gør dette vanskeligt.

Som tidligere nævnt, er der næsten intet offentliggjort om de katolske biblioteker i Danmark, men der var en undtagelse: Dominikanerpater Pierre Grégoire, som døde 1996, var i 23 år leder af Skt. Andreas Bibliotek. Kort før sin død skrev han, som tidligere nævnt, en lille bog om bibliotekets historie.

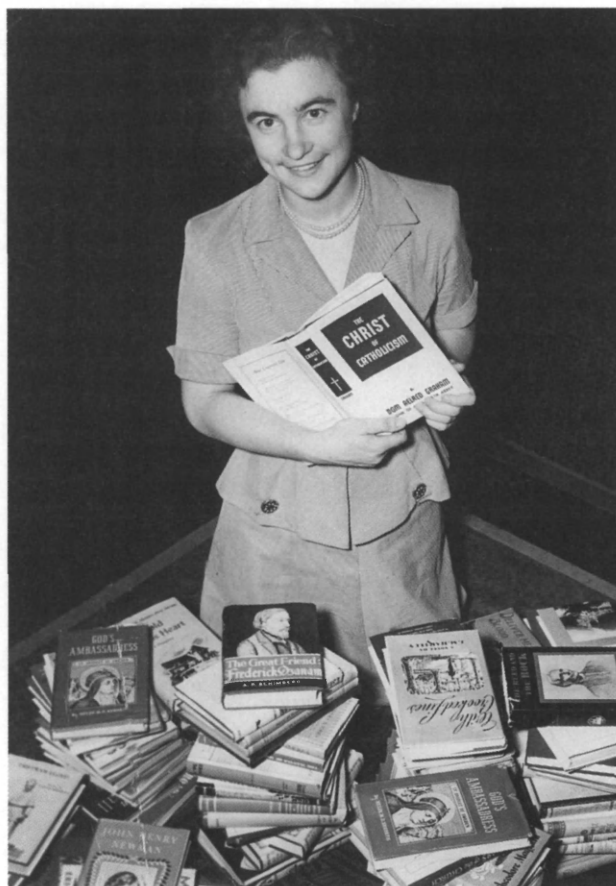
Der er ingen tvivl om at SAB har haft en usædvanlig historie. Til trods for ca. 20 flytninger, en eller to brande, skiftende interesse fra de ansvarliges side og som regel en svag økonomi, er det bemærkelsesværdigt, at biblioteket har overlevet siden 1648.⁴³

Niels Steensens Bibliotek

I modsætning til SAB, hvis ressourcer ligger inden for den videnskabelige teologiske litteratur, henvender Niels Steensens Bibliotek (i det følgende: NSB) sig til en bredere målgruppe.

Dette bibliotek er opstået på en helt anden måde, nemlig 'nedefra', som et lægmandsinitiativ. Kort efter 2. Verdenskrig boede nogle kvindelige katolske studerende i pensionatet Mariahjemmet hos Liobasøstrene i Klosteret ved Jagtvej i København. De fleste af de studerende var for nyligt konverteret til Den katolske Kirke, og de havde alle erfaret, at udvalget af katolsk litteratur - både på dansk og

Figur 7. Maria Louise d'Auchamp med nogle af de indsamlede bøger i USA, 1948/49.

udenlandsk – i de danske folkebiblioteker kun var ringe. Hertil kom, at en hel del bøger, som var klassificeret under emnet 'katolicisme', egentlig var antikatolske kontroversskrifter. Én af de studerende, Maria Louise d'Auchamp,⁴⁴ fik da den idé at oprette et katolsk 'folkebibliotek' og informationscenter. Da hun i 1948 havde bestået afgangseksamen ved Statens Biblioteksskole, søgte hun at komme til USA for at videreudanne sig, og ved hjælp af Catholic Library Association fik hun et stipendium fra det katolske Marywood College.⁴⁵ Her studerede hun 1948-49 og fik graden 'B.Sc. in Library Science'.

Mens hun studerede, havde hun om lørdagen et job i en katolsk boghandel for at tjene penge og lære den amerikanske, katolske litteratur at kende. Desuden begyndte hun at indsamle bøger til et kommende bibliotek i København ved at skrive tiggerbreve til katolske forlag og aviser. En journalist ved den katolske avis *The Catholic Light* sørgede for den nødvendige publicity, og snart begyndte katolske institutioner og privatpersoner at sende hende bøger. Et brev til de amerikanske jesuitters ugeblad *America* indbragte ca. 50 bøger fra enkeltpersoner i USA. Webster College i St. Louis skænkede *Encyclopedia Americana*. Søstrene ved Marywood College forærede Maria Louise d'Auchamp 147 bøger, den største enkelt-donation. Også det store, amerikanske opslagsværk *Catholic Encyclopedia* fik hun foræret.

I alt modtog hun på denne måde et par hundrede bøger. Mens Maria Louise d'Auchamp var i USA, korresponderede hun med præsten ved Liobasøstrenes klosterkirke derhjemme, Hubert Messerschmidt, som støttede hendes planer. Som tak for den opmærksomhed *The Catholic Light* havde vist hende og hendes sag, sendte pastor Hubert Messerschmidt et brev til redaktøren, hvori det bl.a. hed:

“How very generous of you to be so helpful and encouraging to Miss d'Auchamp. Here from Denmark we send our heartfelt thanks. Miss d'Auchamp is one of a group of lay people, praying and training to become true apostles of the Church. In a Protestant country with few Catholics devoted service of the Church by lay people is badly needed. You cannot possibly know, how much this means to the friends of Miss d'Auchamp. It takes us out of an isolation into the unity of the Church, makes us forget about problems of minorities and just go on in prayer and work. For all this we thank you with our whole heart.”

Da Maria Louise d'Auchamp var færdig med sin uddannelse i juni 1949, opsøgte hun generalen for Paulistfædrenes Orden.⁴⁶ Denne ordens særlige arbejdsområde er mission ved hjælp af det skrevne

ord (forlagsvirksomhed, boghandel mv.). Hun havde fra en medbeboer på Mariahjemmet (Elsebet Kieler) hørt om denne ordens 'åben-dør' informationscentre i USA, og havde fået navnet på ordenens general. Nu ville hun gerne stifte nærmere bekendtskab med disse centre, hvor enhver kunne komme ind fra gaden for at læse, købe eller låne katolske skrifter, og diskutere religiøse spørgsmål med en præst eller lægmand. Generalen hjalp hende på den måde, at han først inviterede hende til et 14-dages ophold i New York for at følge arbejdet i centeret der. Hun fik også en Greyhound-busbillet til en studietur gennem 32 stater, hvor hun kunne besøge de lokale Paulist-informationscentre og lære deres arbejdsmetoder at kende. Undervejs oplevede hun en meget stor interesse og hjælpsomhed fra de amerikanske katolikker, hun kom i kontakt med, og fik på denne rundrejse samlet i alt ca. 2.200 bøger sammen, som hun ved en katolsk hjælpeorganisations bistand fik sendt hjem til Danmark. Som dansker i USA kort efter 2. verdenskrig havde Maria Louise d'Auchamp fordel af en 'meritoverførsel', idet mange amerikanere forbandt Danmark med modstandsbevægelsen og jødernes redning i 1943. Endnu i 1957 modtog hun lejlighedsvis bogpakker til NSB, sendt fra USA.

Da Maria Louise d'Auchamp kom tilbage til Danmark, informerede hun biskop Suhr om sine planer, og fik organiseret en frivillig medarbejderkreds af katolske bibliotekarer, som begyndte at gøre den indsamlede bogmasse klar til udlån. I mellemtiden rejste hun til Holland, Belgien og Frankrig for også der at indsamle bøger, så den europæiske, katolske litteratur også kunne blive dækket. Det var især klostre og forlag, hun henvendte sig til, men udbyttet var ret magert; Europa var endnu ikke kommet på fode efter krigen.

I en artikel i et fransksproget teologisk tidsskrift⁴⁷ reflekterede Maria Louise d'Auchamp i 1953 over NSB's fremtidige rolle og målgrupper. Hun skelnede mellem 4 forskellige målgrupper (i prioriteret rækkefølge):

1. Præster. Da der ikke er noget katolsk præsteseminarium i Danmark, må uddannelsen foregå i udlandet. Når de nyuddannede præster kommer tilbage til Danmark kan der være et pro-

- blem med deres faglige efteruddannelse, pga. af den sjældne forekomst af katolsk litteratur i bibliotekerne på de danske universiteter, som er "*toutes protestantes*". Derfor er der brug for katolsk litteratur til at støtte en "*développement de la culture sacerdotale*".
2. Aktive lægfolk, som deltager i kurser med teologisk, filosofisk og psykologisk indhold. Her kan NSB stille supplerende katolsk litteratur til rådighed.
 3. Andre lægfolk (der nævnes funktionærer, arbejdere og husmødre), som er interesserede i 'gode romaner' eller religiøse skrifter.
 4. Ikke-katolikker. NSB er ikke udelukkende bestemt for katolikker. Også andre, som søger svar på tilværelsens spørgsmål, er velkomne. Der omtales en plan om at centret (som det her også kaldes), i fremtiden skal arrangere teologiske kurser, ledet af specielt uddannede præster eller kompetente lægfolk.

Om NSB's relationer til andre katolske biblioteker nævner Maria Louise d'Auchamp det netop (ny)oprettede SAB, som har lovet at samarbejde med NSB, og hvis samlinger vil udgøre et fortræffeligt supplement til NSB's. Maria Louise d'Auchamp forudser, at NSB og dets informationscenter vil få stor betydning for Kirken i Danmark, dens intellektuelle fremtræden og dens 'udstråling' (*rayonnement*). Bøgerne vil være ét af de mest effektive redskaber med henblik på udbredelse af den religiøse sandhed; de vil bidrage til den intellektuelle og kulturelle udvikling, og endelig vil de være til støtte og dokumentation for debatten om moral og religion. Til sidst i artiklen nævner Maria Louise d'Auchamp, at NSB også skal være et samlingssted for katolikker og ikke-katolikker, "*une oasis de pensée religieuse dans un monde irréligieux*". Konvertitterne skal også her få kontakt med andre katolikker, som kan hjælpe dem med overgangen.

Det er for øvrigt i denne artikel, at det kommende katolske bibliotek og informationscenter i København første gang på tryk sættes i forbindelse med Niels Steensens navn:⁴⁸ *Bibliothèque Niels Steensen*. Valget af Niels Steensens navn i forbindelse med et katolsk bibliotek forekommer ikke umiddelbart indlysende, da han ikke i særlig grad havde beskæftiget sig med bøger og biblioteker, udover, hvad hans videnskabelige arbejde førte med sig. Valget var blevet in-

spireret af en gennemgående egenskab hos Niels Steensen: Han var en sandhedssøger, både videnskabeligt og religiøst. I Den katolske Kirke (især i Danmark og Tyskland) er han blevet fremhævet som et forbillede, både som konvertit, præst, biskop, sjælesørger og missionær. Niels Steensens sygdom, lidelse og død i fattige omgivelser bidrog til at give ham et helgenry. Hertil kommer naturligvis hans videnskabelige bedrifter inden for anatomi, geologi og palæontologi. Flere katolske institutioner mv. var allerede blevet opkaldt efter ham, således *Nicolaus Steno Gildet* (Foreningen af katolske læger, oprettet 1936), *Niels Steensens Gymnasium* (grundlagt 1950). *Stenosgade* på Vesterbro var ganske vist blevet navngivet af Københavns Kommune i slutningen af 1800-tallet, men havde også bidraget til at gøre Niels Steensens navn kendt, så meget mere som hele den ene side af gaden husede katolsk kirke, ordenshus (jesuitter) og skole mv. Sammenknytningen af Niels Steensen som sandhedssøgeren på den ene side, og et katolsk bibliotek og informationscenter på den anden, må anses for at have en betydelig positiv symbolværdi og udtrykker på kort form hele institutionens selvforståelse.

Til at begynde med var de indsamlede bøger anbragt i Vikariatsbiblioteket i Bredgade. Efter nogle års arbejde (i fritiden) med at supplere de indsamlede bøger med, hvad der måtte mangle af standardværker, katalogisering osv., blev der 1. januar 1953 lejet et lokale nær ved den dengang katolske Skt. Ansgars Boghandel i Bredgade, lige over for Domkirken, Skt. Ansgar. Kredsen af frivillige medarbejdere betalte selv huslejen og de løbende udgifter, mens andre forærede biblioteket reoler, gardiner og en skrivemaskine. Telefon fik man først råd til langt senere. Tirsdag den 19. januar 1954 blev Niels Steensens Bibliotek indviet.

På lignende måde som ved valget af Niels Steensens navn til biblioteket signalerer datoen den 19. januar noget meget væsentligt for hele bibliotekets idégrundlag: Indvielsen var henlagt til denne dag, som dengang var datoen for festdagen for kong Knud den Hellige.⁴⁹ Man ønskede bevidst at knytte de to begivenheder sammen for at manifestere for det første, at man ville fremme Den katolske Kirkes sag, som i det væsentlige var den samme som på Knud den Helliges

Figur 8. Åbningen af NSB, 19. januar 1954. Personerne på billedet er de fleste af de oprindelige frivillige medarbejdere (fra v. til h.): Bent Werner, Ruth Svensgaard, Bente Holmgaard, Maria Louise d'Auchamp, Clara Svendsen (senere navneændring til Selborn), Augusta Johannesson, Anna Elise Møldrup.

tid, og for det andet, at den nye institution skulle tjene hele Bispedømmet, ikke blot København (Knud er Danmarks nationalhelgen). Året forinden (29. april 1953) var Det apostoliske Vikariat Danmark blevet ophøjet til et regulært bispedømme (Bispedømmet København, *Dioecesis Hafniensis*). Denne begivenhed har sikkert også medvirket til at Skt. Knud Konges dag blev valgt som åbningsdag for NSB. Niels Steensen selv havde ikke før saligkåringen i 1988 nogen officiel festdag.

Hvordan blev åbningen refereret i den danske presse? Den katolske presse dækkede åbningen pænt, men ikke overvældende. I *Katolsk Ugeblad*⁵⁰ var der i nummeret, som udkom den 10. januar 1954, en introducerende artikel på én spalte. Der blev ikke bragt omtale af selve åbningsdagen i et senere nummer. *Litterae*⁵¹ (den katolske akademikerforening *Academicum Catholicum*'s medlemsblad) bragte en kort omtale i sit februar-nummer, under rubrikken "Forskelligt nyt" – efter underpunkterne "Nyfødte" og "Examina".

I den danske dagspresse var begivenheden kun omtalt i to min-

dre dagblade, som udkom i København, nemlig *Information* og *Kristeligt Dagblad*.⁵² Selvom *Informations* overskrift til omtalen er lidt kryptisk ("Aabner bibliotek med gaver"), indeholder selve teksten dog ingen alvorlige fejl eller misforståelser. I *Kristeligt Dagblad* ser sagen anderledes ud: Omtalen indledes med "København har nu fået katolsk bibliotek" (der havde siden 1862 eksisteret flere katolske sognebiblioteker i København; det tidligere Vikariatsbibliotek var på dette tidspunkt under klargøring hos dominikanerne i Ordrup, men var vel endnu ikke rigtigt offentligt tilgængeligt). Avisomtalen nævner dog, at biblioteket står til disposition både for katolikker og protestanter, "og det kan evt. skaffe interesserede bøger til låns fra jesuitternes tyske og dominikanernes franske bibliotek". Med 'jesuitternes tyske bibliotek' må der menes jesuitternes husbibliotek i Stenosgade (som afgjort indeholder mere litteratur på andre sprog end på tysk). Artiklen demonstrerer en uvidenhed, som man ikke ville forvente hos netop denne avis. Hverken *Berlingske Tidende* eller *Politiken* bragte nogen omtale.

Den eneste omtale af NSB's åbning i den danske bibliotekspresse var en notits i *Bogens Verden*⁵³ på 5 linier, i en rubrik, som bragte småmeddelelser, som f.eks. at en norsk biblioteksleder var vendt tilbage efter sygeorlov, og at en engelsk professor opholdt sig på Det kgl. Bibliotek for at studere samlingerne af kinesisk litteratur. *Biblioteksårbogen* (udgivet af Statens Bibliotekstilsyn og Rigsbibliotekarembetet), samt medlemsbladet for Bibliotekarforeningen for folkebibliotekerne, *Bibliotekaren*, bragte intet om NSB's oprettelse.

Ved åbningen omfattede bogbestanden ca. 3.000 bind, bestående af:

- de indsamlede 2.200 bind fra USA
- et par hundrede bind fra indsamlingsrejsen i Europa
- et par hundrede bind dansk, norsk og svensk katolsk litteratur (indkøbt)
- nogle egnede titler fra Vikariatets Bibliotek, som passede til den forventede målgruppe
- dele af to nedlagte sognebiblioteker (Skt. Andreas Sogn og Skt. Ansgars Sogn)
- gaver fra forlag og privatpersoner

Ved indkøb tilstræbtes en fuldstændig dækning af den katolske litteratur på dansk, norsk og svensk. Samlingen, som havde en overvægt af faglitteratur, bestod mest af bøger på engelsk, dansk, tysk og fransk. Hertil kom et mindre udvalg af internationale katolske tidsskrifter, som f.eks. *Herder Korrespondenz* og *Documentation Catholique*. En nærmere analyse af hvilke bøger NSB havde ved åbningen, besværliggøres af manglen på sikre kilder.

NSB's bogbestand var især i begyndelsen for en stor dels vedkommende kommet til veje som boggaver. Selv om samlingen blev trimmet både ved ordningen forud for bibliotekets åbning og i de første år, blev det ret hurtigt klart, at visse systematiske grupper ikke var særligt godt repræsenteret. Nyanskaffelser var i høj grad præget af efterspørgslen (låneanmodninger fra andre biblioteker blev prioriteret højt), men var begrænset af den stramme økonomi. Men netop de økonomiske realiteter lagde hindringer i vejen for en mere systematisk indkøbspolitik, som kunne have medført en mere effektiv udnyttelse.⁵⁴

Bøgerne i NSB var fra begyndelsen anbragt på åbne hylder; dette har man gjort bevidst, for at de besøgende selv skulle kunne orientere sig, ligesom på et folkebibliotek. Opstillingen af bøgerne har altid været folkebiblioteksinspireret, idet et modificeret decimalklassystem anvendes til fagbøgerne, som udgør den overvejende del af samlingerne. I 1954 udkom DK4, som blev taget i anvendelse, men det blev hurtigt erkendt, at nogle af emnegrupperne enten blev alt for store, eller blev 'altomfattende rodebunker' (som f.eks. 23.9: Kristendommen og den moderne kritik), på grund af bibliotekets specialiserede samlinger. DK4 havde simpelthen ikke tilstrækkeligt med underinddelinger.

Da medarbejderne først kunne arbejde i NSB efter deres normale arbejdstid, var der de første år kun åbent to hverdage om ugen kl. 17-20 og om lørdagen kl. 13-15. For at få et bidrag til at dække omkostningerne med, udbad man sig 5 kr. om året for udstedelsen af et lånerkort. Dette stred mod den indgroede tradition i Danmark, at biblioteksbenyttelse er gratis, men der lader til at have været en forståelse for, at et bibliotek som NSB, der ikke modtog nogen form for offentlig støtte, måtte søge at skaffe sig indtægter på anden vis.

Der var stor søgning til NSB lige fra åbningsdagen; i løbet af det første halve år (excl. to måneders sommerferielukning) blev der således indskrevet 97 lånere og udlånt 629 bind. I 1956 blev der udstedt 123 og i 1959 190 lånerkort, hvoraf mange til ikke-katolikker. For perioden 1954/55-1962/63 er udlånstallene⁵⁵ vist i diagram 1:

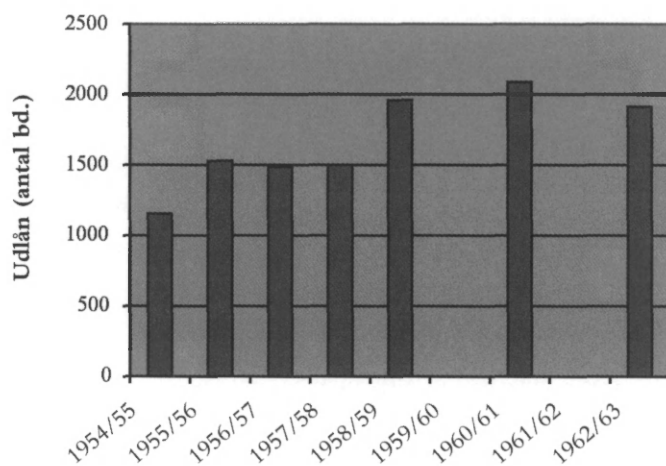

Diagram 1. NSB. Udlån 1954/55 - 1962/63 (beretningsperiode: 1. april - 31. marts).

Selve bogbestanden voksede i denne periode fra ca. 3.000 til ca. 4.500 bind, således at det samlede årlige udlån i 1954/55 var på 38,7% af bogbestanden, mens det i 1960/61 var 46,4%. Det var i overvejende grad faglitteratur, der var efterspurgt; i årsberetningen for 1955/56 er det anført, at periodens udlån på i alt 1.534 bind bestod af 1.244 bind fag- og 290 bind skønlitteratur. I samme årsberetning er der en opsamling af erfaringer med lånerne. De betegnes (i ordets bedste forstand) som et blandet publikum, hvis "forespørgsler varierer fra det mest subtile til det absolut almindelige". Både blandt de indtegnede lånere og "strejf-kunderne" (som beligheden ud til gaden giver en del af) er der adskillige ikke-katolikker. Desuden er der flere udenbys lånere, herunder en i Norge og

en i Sverige, og der kommer en del låneanmodninger fra landets folkebiblioteker via Bibliotekernes Oplysningskontor, som har en seddelfortegnelse over NSB's udenlandske titler. I årsberetningen reflekteres der over udlånsvirksomhedens fremtid. Udlånet ville utvivlsomt kunne forøges kraftigt, hvis åbningstiden også kunne udvides, hvilket personalesituationen (antallet af frivillige medarbejdere) dog endnu ikke tillod.

Maria Louise d'Auchamp har berettet om en lille stikprøve på aktiviteterne i NSB i 1957: I løbet af fire åbningsperioder (dvs. 11-12 timer) var der blevet udlånt 48 bøger, to nye lånere havde fået lånerkort, og 3 ikke-katolikker, som aldrig før havde talt med en katolik, var kommet ind og havde bedt om svar på nogle spørgsmål. Man havde også iagttaget, hvordan personer, som kom forbi i Bredgade, standsede op for at studere de udstillede bøger i NSB's vinduer, og sommetider kom indenfor, når de ikke så sig iagttaget af nogen.

Fra begyndelsen havde det også været hensigten, at NSB skulle fungere som 'åben dør', så foruden at være et bibliotek var det også et informationscenter og mødested, som besvarede både mundtlige og skriftlige spørgsmål. Enhver kunne komme og låne bøger eller stille forespørgsler. Ofte var det nødvendigt, at medarbejderne måtte blive længe efter lukketid for at besvare spørgsmål, diskutere med de besøgende og af og til rådgive dem. Sommetider var en præst til stede for at støtte de sjælesørgeriske aktiviteter. Nogle af de besøgende ikke-katolikker kunne efter en tid henvises til konvertitundervisning hos en præst, og Maria Louise d'Auchamp havde i løbet af de første par år 13 sådanne tilfælde.

Ret hurtigt efter NSB's åbning blev der skabt forbindelser mellem forskellige former for katolsk kursusvirksomhed og biblioteket. Pastor Ib Andersen, som i nogle af de første år hjalp til med at besvare de mere teologiske spørgsmål, der blev stillet til NSB, ledede også et kursus i religionspædagogik. Deltagerne var lægfolk, som gav religionsundervisning til børn, der ikke gik i katolske skoler. Et brevscolekursus, oprettet i 1957, særligt tilrettelagt for ikke-katolikker, udsendte regelmæssigt litteraturlister sammen med kursusbrevene, og heri henvises der til NSB. Dette medførte en del

henvendelser fra udenbys lånere. For yderligere at informere om NSB sørgede man for omtale og annoncering i de katolske blade, og foranstaltede orienteringsaftener i biblioteket. For at nå ud over Københavns grænser tilbød NSB at sende bøger til lånere i hele landet, mod at låneren selv betalte for tilbagesendelsen.

NSB's leder fra 1958 til 1995, Inge Müller, uddybede i 1959 i et interview,⁵⁶ hvordan ikke-katolikkens tilgang til katolsk litteratur ofte forløb: Selvom der efterhånden findes en del skønlitterære bøger af katolske forfattere på folkebibliotekerne (bl.a. Graham Greene, Evelyn Waugh og François Mauriac), er det nok begrænset, hvad disse bøger eksplicit siger om Kirkens troslære. På dette område er Johannes Jørgensens og Peter Schindlers værker mere udbytterige for en dansk ikke-katolik. Skønlitteraturen virker ofte som en slags appetitvækker. Det gælder f.eks. for Johannes Jørgensens og Peter Schindlers erindringer, *Gymnadenia* og *Den brændende busk* af Sigrid Undset, værker af Sven Stolpe og Göran Stenius, og især den amerikanske bestseller *Kardinalen* af Henry Morton Robinson. Efter læsning af sådanne bøger bliver mange, iflg. Inge Müllers erfaring, nysgerrige efter at få at vide, hvad det egentlig er, katolikkerne tror på. Her kan NSB træde til med råd og vejledning vedrørende den teologiske faglitteratur på et passende niveau. Muligheden for at komme til at snakke med en præst på en uforpligtende måde er også vigtig for en besøgende, som ikke har haft mod til at kontakte en præst. Her har NSB klart haft en særlig medierende rolle.

Biblioteket blev fra begyndelsen anerkendt af de danske biblioteksmyndigheder og inddraget i det interurbane lånesamarbejde; det blev således muligt at bestille bøger fra NSB på alle landets offentlige biblioteker. NSB blev dog ikke af Rigsbibliotekembedet anset for at tilhøre kredsen af faglige og videnskabelige biblioteker, hvorfor dets nyrehvervelser heller ikke optrådte i Accessionskatalogen. Da Jacob Thomsen i 1959 var blevet ansat på Det kgl. Bibliotek foreslog han som nævnt ovenfor, at SAB kom med i Accessionskatalogen, hvilket daværende rigsbibliotekar Palle Birkelund bifaldt, men NSB blev ikke accepteret i denne sammenhæng.⁵⁷ Inge Müller sørgede for, at Bibliotekernes Oplysnings-

kontor (hvor hun selv var ansat fra 1. april 1961) fik en kopi af kartotekskortene for de udenlandske titler på NSB. Endelig var der et nært samarbejde med SÁB, af hvis katalog NSB fik en kopi.

Personalet, dvs. de bibliotekarer, som på frivillig basis bemandede vagterne, var at finde i den kreds af interesserede, som stod bag NSB's oprettelse og drift. Foruden Maria Louise d'Auchamp drejer det sig om følgende: Bente Holmgaard Nielsen, Augusta Johannesson, Inge Müller, Anna Elise Møldrup, Clara Svendsen (senere navneændring til Selborn) og Ruth Svensgaard. Fælles for dem er, at de er kvinder, katolikker (alle konvertitter, undtagen Inge Müller) og bibliotekarer. To var desuden cand.mag., og flere havde andre teoretiske og praktiske forudsætninger for arbejdet i NSB. Der var også nogle få mandlige medarbejdere: Bibliotekar, cand.mag. Jacob Thomsen og assistent Bent Krarup. De nævnte personer var dog ikke i hele perioden aktive som medarbejdere. Fra begyndelsen var som nævnt pastor Ib Andersen gejstlig rådgiver og lejlighedsvis medhjælper i NSB; i 1959 blev denne post overtaget af den danske dominikanerpater, Vagn Hansen OP.

Som initiativtager var Maria Louise d'Auchamp fra begyndelsen leder af NSB. I efteråret 1958 måtte hun imidlertid trække sig ud af arbejdet pga. sygdom, og lederhvervet blev derefter overtaget af Inge Müller,⁵⁸ som bestred denne post, indtil hun trak sig tilbage pga. alder i 1995.

NSB's åbningstider var i begyndelsen tirsdage og fredage 17-20, men allerede fra 1. oktober 1954 begyndte man at holde åbent også på lørdage kl. 13-15. Den 1. oktober 1959 sløjfede man lørdagsåbningen mod til gengæld at holde åbent alle hverdage kl. 16-19 undtagen mandag. Dette giver en ugentlig åbningstid på hele 12 timer. I juli og august (og sommetider også juni) holdt man sommerferielukket. En del af arbejdet i NSB kunne ikke klares i åbnings-tiden, så medarbejderne måtte i et vist omfang bruge mere af deres fritid, hvilket var en yderligere belastning, idet de fleste havde fuldtidsarbejde andetsteds. Nogle frivillige bidrog også, f.eks. til kortskrivningen. En kontorist i provinsen kopierede således 6.000 kort i sommeren 1954.

Figur 9. Maria Louise d'Auchamp og Inge Müller i NSB, 1954. Foto i NSB's arkiv.

Fra begyndelsen havde NSB tre kartoteker: Et forfatterkartotek, et titelkartotek (skønlitteratur) og et emnekartotek (faglitteratur). Endvidere havde man et internt revisionskartotek (hyldeliste).

NSB's støttekreds (herunder de frivillige bibliotekarer) afholdt fra begyndelsen alle udgifter til husleje,⁵⁹ varme og øvrig drift, herunder nyanskaffelser. Efterhånden begyndte der dog at figurere forskellige andre indtægter, hidrørende fra lånerkontingenter, gaver og andre bidrag. Personalet var ulønnet, og flere andre bidrog på forskellige måder til bibliotekets drift. Det dengang katolske Skt. Ansgars Forlag og Boghandel gav rabat på bogindkøb, og forærede

biblioteket adskillige bøger, hvilket Arne Frost-Hansens Forlag også gjorde. Fra begyndelsen blev NSB også støttet af de kirkelige myndigheder, idet Den Katolske Kirkes Kancelli (senere: Katolsk Bispekontor) udførte den regnskabsmæssige del af dets administration. I løbet af 1950'erne blev det nødvendigt med yderligere støtte, og biskop Suhr gav tilsagn om at Bispedømmet betalte en del af huslejen. I regnskabsåret 1958/59 var denne støtte på $\frac{2}{3}$, svarende til 200 kr./måned, mens resten blev betalt af støttekredsen. De øvrige faste udgifter (kr. 1.800) blev dækket af lånerkontingentet, gaver og andre bidrag. Årets forbrug på 700 kr. til nyanskaffelser og abonnemeter blev skaffet på anden måde, herunder ved salg af dubletter. De økonomiske rammer var ikke ret store; således blev der først i 1961 råd til at anskaffe en telefon.

NSB var i de første mange år en privat institution med en daglig leder og en medarbejdergruppe, som nærmest må karakteriseres som selvsupplerende. Alle aktiviteter foregik dog under ansvar over for de kirkelige myndigheder, dvs. biskop Suhr. Der eksisterer et udkast fra 1955 til fundats for NSB, men det blev aldrig gjort færdigt og sat i kraft.

Biblioteket har måttet flytte flere gange. Som nævnt blev der pr. 1. januar 1953 lejet et par mindre lokaler i Bredgade 65 A, st. (dvs. over gården). Stedet var ikke synligt fra den stærkt befærdede Bredgade, og allerede et halvt år efter åbningen erkendte man, at pladsen var for lille. Heldigvis blev der samtidigt et butikslokale ledigt lige ved siden af Skt. Ansgars Boghandel (Bredgade 67). Denne placering var idéel, men i 1961 ønskede boghandelen at udvide, og lokalerne var igen blevet for små til NSB. Det var dog muligt at leje sig ind et andet sted i ejendommen (Bredgade 67-69 ejes af Skt. Ansgars Sogn). De nye lokaler lå på 1. sal, med indgang i porten (Bredgade 69, 1.). Ved den lejlighed fik NSB nye stålreoler, og biskop Suhr indviede selv de nye lokaler.⁶⁰ Men den nye placering viste sig at være katastrofal: Da biblioteket nu ikke længere var synligt fra Bredgade, faldt benyttelsen øjeblikkeligt (se diagram 1).⁶¹

En vurdering af NSB's indsats i de første 9 år (1954-62) må foretages under hensyntagen til to forhold: De begrænsede ressourcer og

det personlige engagement. Man kan rent kvantitativt opgøre antal udlån osv., men virkningerne af læsningen af katolsk fag- og skønlitteratur, rådgivning mv., kan kun sjældent konstateres på kort sigt. Et vist antal konvertitter forekommer at være de mest 'synlige' resultater af NSB's virksomhed, men mange andre lånere og brugere har uden tvivl fået ændret og måske udvidet deres forståelse af Den katolske Kirkes troslære, historie, liturgi osv., foruden at de har fået svar på deres mange konkrete spørgsmål.

Det kan dog med sikkerhed konstateres, at de aktiviteter, NSB har udfoldet i perioden, herunder oprettelse og drift af et bibliotek og informationscenter af NSB's størrelse, aldrig var blevet realiseret, hvis ikke de implicerede personer havde udvist så stor en grad af personligt engagement og offervilje. Uden Maria Louise d'Auchamps grænseoverskridende initiativ og indsats, var NSB sikkert ikke blevet oprettet, især når man betænker de små ressourcer, der var tilgængelige.

Eftertiden kan bekræfte denne konklusion, idet NSB også efter 1962 har vist sig at være levedygtigt, og igennem alle årene har ydet et væsentligt bidrag til Den katolske Kirkes informationsformidling i Danmark, idet det har opfyldt et tomrum mellem SAB's mere videnskabelige niveau og de mange ret ukendte, små og internt-katolske sognebiblioteker.

Sognebibliotekerne

Som nævnt ovenfor var biskop Johannes von Euch interesseret i at fremme de katolske biblioteker. I 1901 offentliggjorde han en anordning i Det apostoliske Vikariats embedsblad angående grundlæggelse af katolske folkebiblioteker i Danmark.⁶² I udlandet, specielt i missionslandene, spillede sådanne biblioteker en "betydelig Rolle som en Slags Medhjælp ved Gejstlighedens belærende og tilskyndende Arbejde". Biskop von Euch ønskede som et minimum, at den samlede danske katolske litteratur - herunder tidsskrifterne - skulle være til rådighed i hvert bibliotek. Med henblik på oprettelse af sådanne biblioteker kunne præsterne gratis rekvirere de bøger, som var udkommet på Vikariatets forlag. Biskoppen forordnede endvidere, at der i hvert bibliotek skulle udarbejdes en katalog og

føres en udlånsprotokol. Normalt skulle sognepræsten fungere som bibliotekar, men i sogne, hvor der kun var én præst, skulle det være skolelærerens opgave (de allerfleste menigheder havde dengang egen skole). Desuden pålagde han præsterne, at de skulle indberette antallet af danske og tyske bøger samt bibliotekarens navn i de årlige statistiske indberetninger. I 1905, 1910 og 1913 tog biskop von Euch igen sagen om “vore katolske Folkebiblioteker” op i embedsbladet; de troende måtte ikke være afskåret fra god og sund litteratur. Betegnelsen “folkebiblioteker” var sikkert inspireret af de katolske folkebiblioteker, som var udbredt over hele Tyskland, og var ikke ment som en konkurrent til de danske folkebiblioteker, som i disse år var under kraftig opbygning.

At hans anordning i løbet af en kortere årrække blev omsat til virkelighed, ses af statistikken over den samlede bogbestand i perioden 1904-12 (diagram 2):

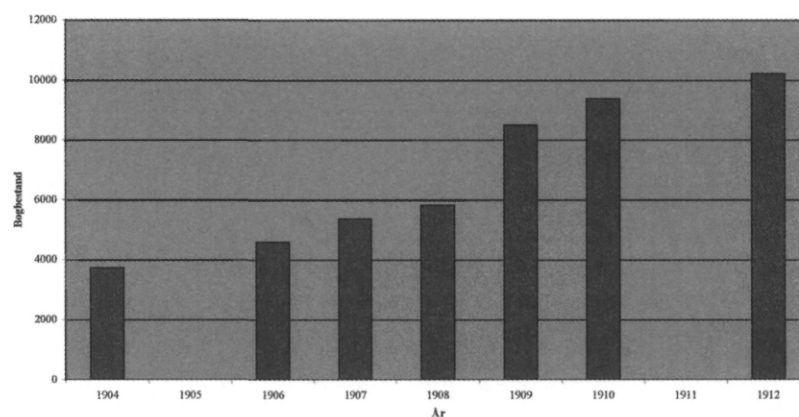

Diagram 2. Bogbestanden i de katolske sognebiblioteker i Danmark 1904-1912 (data mangler for 1905 og 1911).

Den samlede bogbestand er i perioden blevet mere end fordoblet. Allerede i 1909 havde alle daværende 23 sogne et “Folkebibliothek”. Tallene kan synes ubetydelige, men hvis man sammenligner med de tilsvarende tal for Københavns Kommunes biblioteker, kan

man konstatere, at de er relativt store. F.eks. i 1910 havde de offentlige katolske biblioteker i København en samlet bogbestand på 4.929 bd., hvilket svarer til 9,6% af de 51.544 bd., Kommunens biblioteker havde.⁶³ Fra 1910 ville biskoppen også have udlånstallene indberettet. Tallene for bogbestand og udlån blev hvert år offentliggjort, menighed for menighed i embedsbladet, for at holde bevidstheden om bibliotekssagen levende hos præsterne og tilskynde dem til at investere tilstrækkeligt med personbårne og materielle ressourcer i den. I 1910 havde de københavnske kommunebiblioteker et udlån pr. indbygger på 0,8 (365.202 udlån, 453.576 indb.), mens det tilsvarende tal for de katolske biblioteker var 0,45 (1.917 udlån, 4.265 katolikker).

Foruden sognebibliotekerne har der også eksisteret nogle katolske specialbiblioteker, som i princippet var åbne for enhver. Det gælder f.eks. biblioteker for fremmedsprogede grupper af katolikker (tysk-, fransk-, engelsk-, italiensk- og polsktalende), som i store dele af det 20. årh. har haft deres egen kirkelige betjening. Det polske bibliotek ved Skt. Annæ Kirke på Amager, oprettet efter 2. verdenskrig, var det største af dem, og det eksisterer for øvrigt endnu.

Den oprindelige inspiration til at gøre en særlig indsats for den mere folkelige del af det katolske biblioteksvæsen fik biskop von Euch fra sit hjemland, Tyskland. I 1905 blev en artikel i *Westfälischer Merkur*⁶⁴ om forholdene i det katolske folkebiblioteksvæsen i Tyskland omhyggeligt refereret i det katolske ugeblad. Den drivende kraft i dette arbejde var *Borromäusverein*, som var blevet stiftet i Bonn 1844 af en kreds af katolske lægfolk og præster.⁶⁵ Den direkte årsag var den stigende liberalistiske pressevirksomhed. Foreningens formål er dobbelt: At støtte oprettelse og drift af offentlige katolske biblioteker, samt udgivelse af katolsk litteratur. Begge aktiviteter skulle støtte "die Förderung von Geistes- und Herzensbildung auf katholischer Grundlage durch Verbreitung guter Bücher". Disse bøger kunne både være opbyggelige, belærende og underholdende. Foreningen har to slags medlemmer: Foreningsmedlemmer, som er de lokale biblioteker (i 1900: 2.128; i 1960: 5.632), og private medlemmer, som er enkeltpersoner, der bl.a. får rabat på udgivelser (i

1900: 81.339; i 1960: 345.359). Man oprettede også biblioteker på sygehuse, i fængsler og andre institutioner, hvor der var mulighed for at virke caritativt (dvs. menneskekærligt, barmhjertigt) og socialt. Foreningen har drevet biblioteksskolevirksomhed og i det hele taget udfoldet en stor aktivitet som 'bibliotekscentral' og forlag. En sådan organisation kunne den lille katolske Kirke i Danmark naturligvis ikke drive, men der blev i 1888 oprettet en dansk Borromäusforening, hvis private medlemmer kunne nyde godt af indkøb med rabat hos den tyske forening.

Hele denne indsats på biblioteksfronten (og i forbindelse hermed også udgivelsesvirksomheden) må ses som et led i en kulturel/ideologisk kamp. I 1880'erne og 90'erne berettes der om en forstærket indsats, især fra biskop von Euch's side, for at fremme udbredelsen af den katolske litteratur i kampen mod hvad man anså for teologisk usandt, moralsk nedbrydende og samfundsødelæggende. Modstanderne var et konglomerat af religiøse, kulturelle og politiske modstandere, nemlig lutherdommen, brandesianismen og socialismen. Da Vincentsbrødrene (de mandlige medlemmer af den lokale afdeling af Vincentsforeningen, se nedenfor) søndag den 23. juli 1893 på Skt. Andreas Kollegiet i Ordrup højtideligholdt festen for den hl. Vincent af Paul, holdt pater Breitung SJ fra Kollegiet et foredrag, hvor han "anbefalede at give de Fattige god katolsk Lektüre som Modvægt mod de fordærvelige Bøger og Blade, som udbredtes blandt dem". Ved Vincentsforeningernes 2. generalforsamling i 1894 opfordrede biskoppen til abonnement på det katolske ugeblad og de katolske småskrifter, for at man kan forsvare sig mod de falske beskyldninger, der herhjemme rettes mod Den katolske Kirke. Året efter opfordrede han igen de forsamlede Vincentsbrødre til at "sørge for de Ubemidlede's Oplysning gennem vor katolske Literatur".

Biskop v. Euch selv havde gode forbindelser i Borromäusverein; i 1892 og mange gange senere modtog han boggaver, som han videregav til nogle af de katolske biblioteker. Men også fra andre internationale katolske organisationer kom der inspiration og støtte, især til nogle af sognebibliotekerne, herunder især det ældste af dem, Skt. Ansgars Sognebibliotek.

Skt. Ansgars Sognebibliotek

Den første omtale af et katolsk sognebibliotek i Danmark findes i en meddelelse i *Skandinavisk Kirketidende for katholske Christne* i marts 1862:

“Vincentiusforeningen har foranlediget Stiftelsen af et lille katholsk Folkebibliothek af danske og tydske Bøger, hvorfra Udlaan skeer hver Søndag Form. Kl. 11_-12_ hos Hr. Skolelærer Reinken. Frivillige Gaver til Bibliotheket modtages til enhver Tid baade af Hr. Reinken og Foreningens Præsident, Hr. Kapellan von Euch.”⁶⁶

Det drejer sig her ikke om det overleverede bibliotek fra de katolske landes gesandtskaber, men om noget helt nyt. I 1855 blev den første lokalafdeling (Skt. Ansgar Vincentskonference) af Vincentiusforeningen (i det følgende benævnt i dens mere moderne form, Vincentsforeningen) oprettet i Danmark.⁶⁷ Denne caritative lægmandsorganisations virkeområder var besøgstjeneste hos gamle og syge, hjælp til unge og udlændinge, samt omsorg for hjemløse og fanger. Opgaven at drive et bibliotek stemte godt overens med foreningens målsætning, især når arbejdet kunne udføres i sammenhæng med de øvrige sociale opgaver. Et sådant 'biblioteksapostolat'⁶⁸ har man næsten siden oprettelsen udøvet som et tilbud, der skulle medvirke til at afhjælpe den uddannelsesmæssige og åndelige nød. Især i 1800-tallet organiserede Vincentsforeningerne mange steder elementær undervisning i skolefagene, religionsundervisning, forlagsvirksomhed og uddeling af katolske blade og skrifter (litteraturmission). Med disse aktiviteter søgte man at virkeliggøre Kristi ord til djævelen om at “Mennesket skal ikke leve af brød alene, men af hvert ord, der udgår af Guds mund” (Matt 4,4). I statutterne for Vincentsforeningen i 1892 er der blandt foreningens 'embedsmænd' (bl.a. præsident, sekretær og kasserer) også en bibliotekar, som “samler lærerige Bøger afpassede efter det Dannelsestrin, som de af Conferentsen Understøttede staae paa, og fører Fortegnelse over de skjænkede eller udlaante Bøger”.⁶⁹ Den primære målgruppe for biblioteket er således de personer, som

konferencens medlemmer tager sig af. Men da foreningen også prioriterer afhjælpning af den generelle åndelige nød højt, er der intet modsigende i også at henvende sig til alle andre.

Foruden at drive biblioteker i de sogne, hvor Vincentsforeningen var oprettet – Skt. Ansgar (1855), Skt. Mariæ, Frederiksberg (1882), Skt. Josef, Nørrebro (1885), Skt. Andreas, Ordrup (1906), Skt. Annæ, Amager (1910), og i provinsen: Fredericia (1865), Randers (1890) og Odense (1900) – uddelte man også gratis eksemplarer af det katolske ugeblad til de fattige, som man støttede materielt. Uddelingen af dette blad fik ved Vincentsforeningens generalforsamling i 1887 det skudsmål med på vejen fra ét af medlemmerne, grev Johan Ludvig Holstein-Ledreborg, at “dets [ugebladets] Udbredelse vilde stifte meget Godt, da det skrevne Ord var den mest taalmodige Missionær; det var det eneste katholske Organ i det danske Sprog og udmærkede sig stadig ved sin Righoldighed”.⁷⁰ At “det skrevne Ord var den mest taalmodige Missionær” udtrykker på en rammende måde det langsigtede formål med at drive biblioteker i dette regi. Ved flere lejligheder blev det ved Vincentsforeningens møder fremhævet, at man måtte give de fattige god katolsk lektüre som modvægt mod de fordærlige bøger og blade, som udbredtes blandt dem.

Til at begynde med var Skt. Ansgars Sognebibliotek anbragt på 1. sal i bygningen bag Skt. Ansgars Kirke. Menighedens medlemmer kunne her gratis låne bøger i timen efter ugens største kirkelige begivenhed, nemlig højmesse kl. 10 om søndagen, hvor flest mulige ville være til stede. Det nævnes i bekendtgørelsen, at der kan lånes både danske og tyske bøger. Dette forhold afspejler to ting: (1) at den katolske litteratur på dansk var ret sparsom, og derfor måtte suppleres med udenlandsk litteratur, og (2) at flertallet af katolikker i Danmark på den tid var af udenlandsk (mest tysk) oprindelse, og derfor af rent sproglige grunde måtte tilbydes katolsk litteratur på deres oprindelige sprog. I meddelelsen nævnes også, at Vincentsforeningens præsident var den biblioteksinteresserede pastor Johannes von Euch, som 1860–64 var kapellan ved Skt. Ansgars Kirke. Det er nærliggende at antage, at initiativet til at oprette et bibliotek har været hans.

Bibliotekets første leder var skolelederen Reinken. Han blev i 1874, både som skoleleder og bibliotekar efterfulgt af Christian Ertner. Han var samtidigt sekretær for Skt. Ansgar Vincentskonference, og ledede biblioteket i næsten 40 år. I den periode oplevede det en enestående opblomstring. Man kan næsten sige, at Ertner var gift med biblioteket; i hvert fald forblev han ungtkarl hele livet. Han forstod også at informere om biblioteket; herom vidner regelmæssige meddelelser i det katolske ugeblad om åbningstider, nye bøger, hjemkaldelser osv. Af disse meddelelser fremgår, at udlån er for alle, samt gratis uden kaution, hvilket var usædvanligt for den tids lånebiblioteker. En anden måde at annoncere på er at bringe svar på (mere eller mindre fiktive) læserforespørgsler om bibliotekerne. I det katolske ugeblad er der således i 1906 under overskriften "Korrespondance" en længere forklaring, udsprunget af et indsendt spørgsmål om hvor meget det koster at låne bøger fra de katolske biblioteker. I en længere årrække i begyndelsen af det 20. årh. annoncerede 4-5 københavnske Vincentkonferencers biblioteker deres åbningstider mv., sammen med et andet katolsk institutionsbibliotek i det katolske ugeblad.

I København var der i 1886 tre Vincentskonferencer, som hver havde et bibliotek: Skt. Ansgar (hvor man havde 378 bd.), Skt. Mariæ (40 bd.) og Skt. Josef (20 bd.). Også uden for København virkede Vincentsforeningen nogle steder; således siden 1890 i Randers, hvor der to år efter blev oprettet et lille "Laanebibliothek for de Fattige". Der er eksempler på, at de københavnske biblioteker lånte hos hinanden.

I 1888 flyttede biblioteket med Skt. Ansgars Skole over på den anden side af Bredgade, i menighedens nybyggede ejendom, sandsynligvis i nr. 67, 2. sal o.g. I den anledning blev åbningstiden udvidet til flere aftener i ugens løb.

Ertner forsøgte sig i 1894 med et nyt initiativ: De forbedrede fysiske forhold havde gjort det muligt at oprette en læsestue. Bestyrelsen for Skt. Ansgar Vincentskonference gav tilladelse til at afprøve denne idé, men i første omgang kun for mænd. Læsestuen var åben på søn- og helligdage mellem 19 og 22. Desuden var bib-

lioteket også åbent nogle hverdage mellem 19 og 21. Læseselskaber og foreningers drift af både biblioteker og læsestuer var på det tidspunkt en indarbejdet tradition i det danske kulturliv, så initiativet var ikke i sig selv nyt, men mere et udtryk for en katolsk aktivitetsudvidelse. I meddelelsen i det katolske ugeblad om læsestuens åbning fremgår det, at der foruden den katolske litteratur også var adgang til at læse bl.a. *Illustreret Familiejournal*, *Hjemmet* og *Flyvende Blade*. Alle var velkomne, og det blev også meddelt, at der lejlighedsvis vil være mindre kateketiske eller bibelske foredrag, samt indøvelse af salmer fra salmebogen. I de to første måneder kom der i gennemsnit 12 personer pr. aften. Læsestuen blev dog nedlagt i 1897; Ertners noget kryptiske begrundelse var, at den ikke havde kunnet opretholdes af mangel på tilsyn.

Lærer Ertner var en omhyggelig bibliotekar; 3-4 gange årligt udarbejdede han beretninger om bibliotekets aktiviteter til Vincentskonferencens bestyrelse og aflagde på denne måde rapport til hver af de årlige generalforsamlinger. Beretningerne er normalt på 1-4 sider, og omfatter detaljerede oplysninger om alle sider af bibliotekets virksomhed. Han udførte også en årlig revision af bøgerne (i august), hvor alle udlånte bøger blev hjemkaldt.

På et tidspunkt efter åbningen i 1862 bestod biblioteket af 115 bind, og året efter 148, men kun i Ertners periode som bibliotekar (1874-1911) foreligger der regelmæssige og detaljerede statistiske oplysninger. Fra ca. 1900 til 1. verdenskrigs begyndelse var Skt. Ansgars Sognebibliotek præget både af en voksende bogbestand (diagram 3) og af stigende udlånstal (diagram 4).

Nye bøger til biblioteket stammede især i Ertner-perioden fra gaver. Da Johannes von Euch i 1884 var kommet tilbage til København som apostolisk præfekt, begyndte han at skaffe bøger til biblioteket, ikke alene fra sine egne samlinger, men også fra Borromäusverein i Tyskland og fra tyske venner. Biblioteket havde også velgørere blandt præsterne og de mere velhavende katolikker, og fra tid til anden (men ikke automatisk) bevilgede Vincentsforeningen penge til indkøb, indbinding, reparation og nye reoler, når Ertner ansøgte om det. Mange af Ertners biblioteksmeddelelser

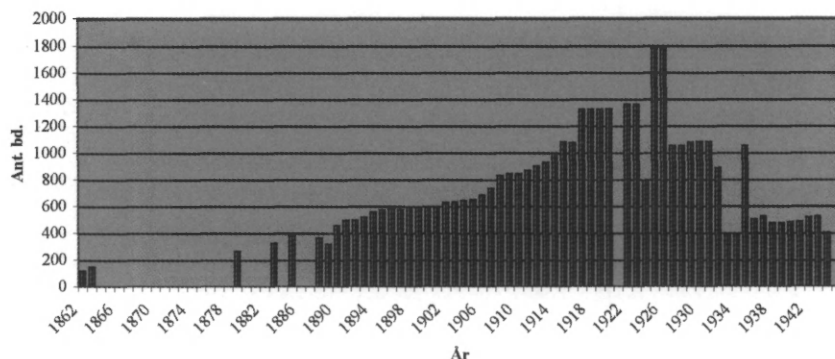

Diagram 3. St. Ansgars Sognebibliotek. Bogbestand 1862-1944.

i det katolske ugeblad sluttede med en opfordring til at skænke det "gode Bøger" (og sommetider også "Skolebøger og Skolerekvisitter" til de af hans elever, som kom fra småstillede hjem).

I 1902 var efterspørgslen efter Johannes Jørgensens bøger så stor, at en del eksemplarer måtte anskaffes antikvarisk. Kun undtagelsesvis afslører Ertners rapporter og referaterne i det katolske ugeblad, hvilke bøger biblioteket indeholder. I anledning af større indkøb el-

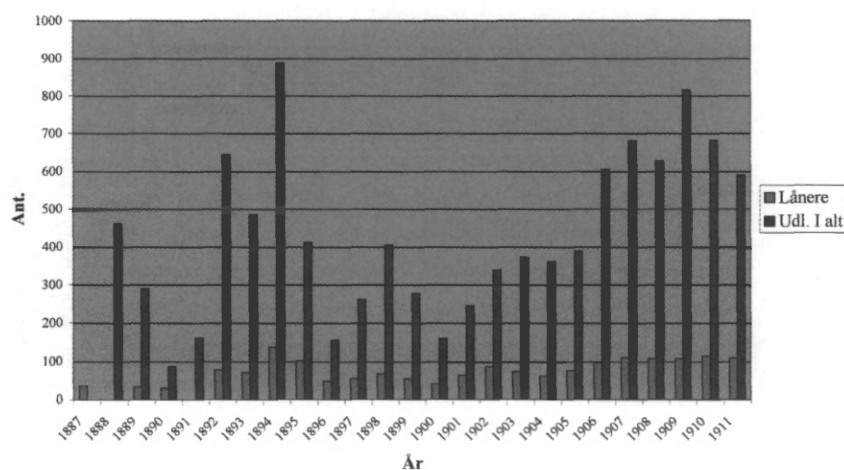

Diagram 4. St. Ansgars Sognebibliotek. Udlån 1887-1911.

ler gaver nævnes dette dog sommetider, især når det drejer sig om gaver fra biskop von Euch, men at der ikke udelukkende er tale om decideret katolsk litteratur ses ofte. Almindelig oplysende litteratur og skønlitteratur nævnes ofte, f.eks. André Lütken: *Opfindelsernes Bog* 1-7 (Kbh., 1877-1881), Trap: *Beskrivelse af Danmark* (3 bd.) samt Jules Vernes romaner.

I 1914 havde Skt. Ansgars Menighed 4.125 medlemmer, som dog for størstedelens vedkommende boede i hele København, hvor de også kunne besøge andre kirker og kapeller. Ved sammenligning mellem diagram 3 og 4 ses, at i perioden efter 1900 stiger antal udlån med den voksende bogbestand, sådan at man næsten kommer op på, at hver bog i gennemsnit bliver udlånt en gang om året. I 1906 beretter Ertner om en stor stigning i udlånet, og han udvidede åbningstiden tilsvarende, sådan at biblioteket fremover var åbent 3 hverdagsaftener kl. 19-21, samt søndag formiddag efter højmesse og søndag aften. Hvem brugerne var og hvilke bøger de lånte, lader sig desværre ikke afdække på grund af manglende materiale.

Ifølge Ertners biblioteksrapporter blev der i 1906 trykt en katalog over bibliotekets bøger; denne katalog har dog ikke kunnet verificeres eller lokaliseres.

I 1911 blev Ertner pensioneret og trådte også tilbage som bibliotekar. Han døde 1922 som 73-årig. I en nekrolog stod der, at han i sin lærergerning havde været "samvittighedsfuld og opofrende". Tidligere elever, som bevarede ham i "kær Erindring", samlede ind til en gravsten og et mindelegat.

Selv om biskop Johannes v. Euch stammede fra Tyskland, forsøgte han hele tiden at fremme de danske elementer i Kirken i Danmark. Da han i 1860 kom til Danmark, var tysk fremherskende blandt katolikkerne i Danmark, bl.a. fordi kun ganske få indfødte danskere var blevet katolikker. Kun 3 år før var den første katolske salmebog på dansk udkommet.⁷¹ Den sproglige situation ændrede sig langsomt men sikkert i 2. halvdel af 1800-tallet, hvor en katolsk litteratur på dansk voksede frem. Efter Johannes Jørgensens konversion i 1894 fik den dansksprogede katolske litteratur et mægtigt skub fremad, ikke mindst uden for de katolske kredse; dette gav sig tilsy-

neladende også udslog i udlånet af danske bøger i Skt. Ansgars Sognebibliotek. I 1888 udgjorde de danske bøger i Skt. Ansgars Sognebibliotek 42% (men 70% af udlånet), et tal, som i 1911 var vokset til 51% (nu 86% af udlånet). Biskop von Euch ønskede selv, at biblioteksstatistikkerne blev opgjort sådan, at den sproglige side af virksomheden kunne følges. Det indberetningsskema (*Kirkelig-statistisk Beretning* på 5 sider "At indsende aarligt til det Apostoliske Vikariat inden 15. Oktober"), som skulle anvendes, var indrettet hertil (antal danske og øvrige bind skulle opgives).

Efter Ertners pensionering blev biblioteksarbejdet mere 'anonymt'; i mange år forelå der ingen navne på de involverede før i 1932, hvor pastor Knud Ballin som yngste kapellan ved Skt. Ansgars Kirke blev ansvarlig for det. Denne 'anonymitet' betyder dog ikke, at alt gik i stå efter Ertner. At biblioteket fortsat var aktivt bevidnes af de regelmæssige meddelelser i det katolske ugeblad. De udførlige rapporter til Vincentsforeningens bestyrelse ophørte dog med Ertner, og dermed forsvandt en vigtig kilde til bibliotekets historie. I Vincentsforeningens og i Skt. Ansgars Kirkes årsberetninger kan der dog findes visse rudimentære oplysninger. Bibliotekets vækst gik ikke i stå efter Ertner, hvilket tydeligt ses af diagram 3. I 1924 meddeltes det på en generalforsamling i Vincentsforeningen, at biblioteket nu var omordnet, hvilket også afspejles i diagram 3 (bogbestand 1923: 1.360 bd., 1924: 792 bd.). Allerede i 1925 var bogbestanden oppe på 1.777, hvilket skyldtes, at Vincentsforeningens bibliotek blev slået sammen med et andet bibliotek i Skt. Ansgars Sogn, som havde 436 bd., samt at der blev foretaget mange nyanskaffelser. Dette andet bibliotek foreligger der ellers intet materiale om. Også i 1932-33 må der være foretaget en større udskillelse af værker.

I 1925 opstod der en mindre krise i Vincentsforeningen, idet biskop Brems (velsagtens inspireret af sammenlægningen af de to biblioteker i Skt. Ansgars Sogn) bestemte, at foreningens biblioteker for fremtiden skulle benævnes "Vincents- og Sognebibliotheker". Dette lidet mundrette navn slog dog ikke an. Samme år havde man øjensynligt ansøgt om statstilskud ifølge Biblioteksloven af 1920, men det viste sig, at Staten for Københavns vedkommende kun gav

tilskud til kommunebibliotekerne. Man etablerede et samarbejde mellem de forskellige Vincentsbiblioteker, som bl.a. gik ud på at udveksle dubletter. I 1926 klages der ved en generalforsamling i Vincentsforeningen over, at biblioteket står i stampe. Året efter blev biblioteket flyttet over på den anden side af Bredgade til Skt. Ansgars Menighedskontor i nr. 64, st. (præstehuset bag ved kirken). Herefter ser det ud til, at biblioteket fortrinsvis passes af præsterne, og at det ikke vokser væsentligt; sidst i 1920'erne bliver det størrelsesmæssigt overhalet af Vincentsbiblioteket ved Skt. Josefs Kirke, Nørrebro, som i 1928/29 havde 1.240 bind. Der angives ikke længere faste åbningstider, men interesserede kan henvende sig til den ansvarlige præst. Der annonceres efterhånden heller ikke mere i det katolske ugeblad, og disse omstændigheder må have fået benyttelsen (som der efter Ertner kun foreligger årlige tal for) til at falde drastisk. Dette kan ses af de årlige udlånstal, som falder støt gennem 1930'erne og 40'erne (fra 699 i 1932 til 50 i 1944, som er det seneste tal). Fra Skt. Ansgars Sogn bevilges der dog årligt ca. 50-100 kr. til bibliotekets drift. Pastor Knud Ballin, som havde ansvaret for biblioteket i 1932-33, må have været meget aktiv for at få folk til at benytte det, idet der i disse to år var hhv. 699 og 551 udlån. Han havde allerede dengang en særlig interesse i at fremme den katolske litteratur; i 1933 stiftede han det meget produktive katolske forlag "Pauluskredsen", som han drev indtil sin død i 1974.

Det sidste, man hører om Skt. Ansgars Sognebibliotek er en indførsel i *Katolsk Lommekalender* for 1951, hvor det under Skt. Ansgars Sogn lakonisk hedder: "Sognebibliotek: Udlån på kirkekontoret". Herefter må biblioteket være blevet nedlagt og dets bøger solgt, givet bort eller kasseret. Som nævnt under afsnittet om NSB stammede nogle af dets bøger fra to nedlagte sognebiblioteker, bl.a. det i Skt. Ansgars Sogn, som trods alt opnåede at eksistere i ca. 90 år.

Konklusion

I kraft af deres relativt beskedne størrelser har Den katolske Kirkes institutioner i Danmark siden reformationen været sårbare og påvirkelige af tilfældige eksterne fluktuationer. De største problemer har dog ikke været centreret om de økonomiske, men om de per-

sonalemæssige ressourcer. Og her ikke så meget de kvantitative aspekter (antal personer) som de kvalitative (realisering af visioner).

De involverede medarbejders biblioteksfaglige kvalifikationer har varieret fra ingenting over det autodidakte til det professionelle, men har nok i det store og hele været mindre end deres faglige kendskab til den katolske litteratur. Dette konglomerat af forskellige faglige kompetencer ses dog ikke at have afstedkommet større inkompetente dispositioner.

Hvis ikke Johannes von Euch havde udvist en stærk personlig interesse i at fremme et biblioteksvæsen, som målrettet skulle være et 'apologetisk våben' i Den katolske Kirkes kamp mod de '-ismer', som den er uforenelig med, var det gamle gesandtskabsbibliotek næppe blomstret op efter 1849 og havde udviklet sig over Vikariatets Bibliotek til Skt. Andreas Bibliotek.

Hvis han ikke havde taget initiativer og havde støttet de vordende sognebiblioteker, hvoraf de ældste var blevet stiftet som frugt af Vincentsforeningens virke, men havde overladt sagen til sognepræsternes initiativer, var sognebibliotekerne næppe blevet så udbredt, som tilfældet var. At mange af disse sognebiblioteker så - qua deres lidenhed og skrøbelighed - ikke overlevede den stærkt ændrede mediesituation (karakteriseret ved fremkomsten af TV, større og billigere bogproduktion) og de nye sociale og arbejdsmæssige strukturer, som udviklede sig efter midten af det 20. årh., er kun naturligt. Men i de perioder, hvor de har fungeret, har de uden tvivl på afgørende måde bidraget til to ting: (1) at fastholde, bestyrke og videreudvikle den katolske tro hos bibliotekernes katolske brugere, og (2) at inspirere, motivere og initiere ikke-katolske brugere til at tage deres livssituation op til revision i lyset af den katolske tro. Nogle af disse har så efter overvejelse besluttet sig til at deltage i regulær undervisning i den katolske tro, og nogle af disse igen er konverteret.

Hvis ikke Maria Louise d'Auchamp havde haft en vision om en ny type katolsk bibliotek, informations- og rådgivningscenter og ikke havde haft personligt mod og ressourcer til at realisere visionen sammen med andre frivillige ildsjæle, var Niels Steensens Bibliotek næppe blevet åbnet og havde bidraget til en relativt stor

informationsformidling og rådgivning, ikke blot af katolikker, men også af et vist antal potentielle konvertitter. Deres antal, hvilket katolsk bibliotek eller hvilken katolsk litteratur de end måtte have været i kontakt med, kan naturligvis ikke gøres op, men den ovenfor omtalte stikprøve, hvor 73 af 87 danske konvertitter anfører, at læsning af katolsk litteratur har været *causa efficiens* taler sit tydelige sprog. Endelig udmærker NSB sig også som et 'bottom-up'-initiativ, som der ikke var mange af før det 2. Vatikankoncil (1962-1965).

Der er ingen tvivl om, at de katolske biblioteker har udgjort Den katolske Kirkes *armarium* i Danmark (jf. indledningen).

KILDER

De *primære kilder* til de katolske bibliotekers historie i Danmark er arkivalier i bibliotekerne, i de sogne, ordenshuse og andre institutioner, som har huset bibliotekerne, samt i Bispedømmet Københavns arkiv (Katolsk Historisk Arkiv). Den katolske Kirke har altid haft en interesse i at bevare dokumentation for sine aktiviteter, fordi dens indre selvforståelse og ydre legitimitet er dybt forankret i den historiske kontinuitet. Til trods herfor er der både større og mindre huller i materialet. Dette skyldes både varierende arkiveringspraksis og manglende ressourcer. Foruden disse arkivalier er der også benyttet værdifulde førstehåndsuplysninger fra nogle nøglepersoner (Maria Louise Bruzelius, Inge Müller, Jacob Thomsen og Jean-Pierre Duclos). Blandt de *sekundære kilder* er der en hel del relevante referater, meddelelser og annoncer i det katolske ugeblad 1853ff. (som har oplevet flere titelskift). Selve emnet er så godt som udforsket, idet der tidligere næsten intet er offentliggjort om de katolske biblioteker i Danmark. Foruden Pierre Grégoires kortfattede gennemgang af Skt. Andreas Biblioteks historie foreligger der:

Helge Clausen: Die katholischen Bibliotheken in Dänemark 1849-1962. Zweck, Zielgruppe und Zuwachs (i: *Beiträge und Mitteilungen / Verein für katholische Kirchengeschichte in Hamburg und Schleswig-Holstein*. 2003, 8, 62-86). [Indlæg ved *Tagung für katholische Kirchengeschichte in Norddeutschland und Skandinavien*, Katholische Akademie Hamburg, 7.-9. Juni 2002.]

Helge Clausen: Miss d'Auchamp, the Catholic Library Association, and Niels Steensen's Library in Copenhagen. *Catholic Library World* 2003, 74(2), 102-108.

Helge Clausen: "...for at søge oplysning og hjælp ..." Festskrift i anledning af Niels Steensens Biblioteks 50-års jubilæum den 19. januar 2004. Hornslet, Eget Forlag, 2004, 31 s.

Helge Clausen: Two Catholic Libraries in Copenhagen, 1648-1962: St Andrew's Library and Niels Steensen's Library. *Library History* 2004,20(March),19-32.

NOTER

1. Jf. Ef. 6,17: "Grib frelsens hjelm og Åndens sværd, som er Guds ord", og Hebr. 4,12: "For Guds ord er levende og virksomt og skarpere end noget tveægget sværd; det trænger igennem, så det skiller sjæl fra ånd og marv fra ben og er dommer over hjertets tanker og meninger" (Bibelen, Kbh., 1992).
2. Jf. Tschudy und Renner: *Der heilige Benedikt und das benediktinische Mönchtum*. 1979, s. 154: "Abgesehen vom Oratorium hielten die Mönche keinen Raum so in Ehren wie die Bibliothek; sie war ihr Heiligtum und Schatzkammer".
3. Citeret efter Leccisotti: *Monte Cassino*. 1987, s. 244.
4. Jf. Ellen Jørgensen: Studier over danske middelalderlige Bogsamlinger. *Historisk Tidsskrift* 8. Rk., 1913,4(2),1-67.
5. Jf. Ole Harbo: Denmark (i: *Encyclopedia of Library History*, 1994, s. 177).
6. "Visse steder synes adelsmænd at have skjult katolske præster og ordensfolk på deres gårde, hvor de i al hemmelighed kunne holde katolske gudstjenester, se *Visitatsbog af Dr. Peder Palladius ...*" (Vello Helk: *Laurentius Nicolai Norvegus S.J.* En biografi med bidrag til belystning af romerkirkens forsøg på at genvinde Danmark-Norge i tiden fra reformationen til 1622. 1966, s. 22, og især note 18, s. 422).
7. F.eks. general Hans von Ahlefeldt (1624-1694), anatomen, geologen og biskoppen Niels Steensen (1638-1686), og anatomen Jakob Winsløw (1669-1760). Nærv. forf. har registreret ca. 50 danske konvertitter fra perioden 1536-1849.
8. Jf. Jesper Düring Jørgensen: Censur og bogundertrykkelse 1500-1849. *Magasin fra Det kongelige Bibliotek* 1993,8(3),89-105. Bestemmelserne er bl.a. udgivet i *Religionsfrihed i 150 år. En jubilæumshilsen fra danske katolikker og baptister*. 1999, s. 119.
9. Jf. Isak Collijn: Bibliotheca "Collegii Societatis Jesu in Suetia". *Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen* 1914,1,151-167.
10. Citeret efter Bjørn Kornerup: Den danske Beretning om Dominikanernes Missionsforsøg i Danmark 1622 og 1623. *Kirkehistoriske samlinger* 1951, 7. rk., 1. bd., s. 532. For en fyldig beretning om jesuiternes og dominikanernes missionsforsøg i Danmark, se Einar Molland: Det jesuitiske missionsforsøg i Danmark 1623-24. *Kirkehistoriske samlinger* 1951, 7. rk., 1. bd., s. 284-359.

11. Forordningen er udgivet flere steder, f.eks. hos Johannes Steenstrup: Et Forslag til Catholicismens Gjenindførelse i Jylland, fremsat til Pavestolen 1629. *Kirkehistoriske Samlinger* 1874, 3. Rk., 1. Bd., s. 638-640.
12. For en grundig gennemgang af disse forhold, se Jørgen Nybo Rasmussen: Katolikkers retsstilling fra reformationen til grundloven (i: *Religionsfrihed i 150 år. En jubilæumshilsen fra danske katolikker og baptister*, 1999, s. 10-37).
13. Helge Clausen: Carl Augustin Høffding Muus - en konvertit, som måtte gå i landflygtighed i 1839 (i: *Religionsfrihed i 150 år. En jubilæumshilsen fra danske katolikker og baptister*. 1999, s. 92-106).
14. Molland, op.cit., s. 350. Forslaget er udgivet med kommentarer af Johannes Steenstrup (op.cit.).
15. Molland, op.cit., s. 350.
16. Bjørn Kornerup: Et brev om Danmarks rekatolicering 1629. *Kirkehistoriske samlinger* 1954, 7. rk., 2. bd., s. 238.
17. Den eneste undtagelse er Pierre Grégoire OP: *Sankt Andreas Bibliotek*. 1996, 57 s.
18. F.eks. Helge Nielsen: *Folkebibliotekernes forgængere*. 1960, 677 s.; H. Hvenegaard Lassen: *De danske folkebibliotekers historie 1876-1940*. 1962, 353 s.; Palle Birkelund: *Bibliotekerne og deres historie*. En oversigt. 1969, [59 s.]; Jørgen Svane-Mikkelsen: Die Entstehung und Entwicklung der Volksbibliotheken in Dänemark (i: *Bibliotheken im gesellschaftlichen und kulturellen Wandel des 19. Jahrhunderts*. Wolfenbütteler Schriften zur Geschichte des Buchwesens; 8. 1982, s. 103-117); og Jørgen Svane-Mikkelsen: *The Library System in Denmark*. 1997, 84 s.
19. Inger Götzsche: *Sygeplejens udvikling og kulturhistoriske baggrund*. 2. udg. 1993, 282 s.
20. F.eks. Harry Haue: *Skolen i Danmark fra 1500-tallet til i dag*. 1986, 224 s.; Aksel H. Nellemann: *Den danske skoles historie*. 1966, 164 s.; og Kristen A. Lange: *Den danske Friskole*. 1933, 512 s.
21. Hal Koch et al. (red.): *Den danske kirkes historie I-VIII*. 1950-66 (bd.VIII, s. 315). Noget lignende gør sig gældende i et nyere, meget anvendt værk: Martin Schwarz Lausten: *Danmarks kirkehistorie* 2. udg. 1987, 351 s., hvor der på s. 323 er et billede på knap en halv side fra en katolsk kirke i København, samt en billedtekst (!) på 65 ord om Den katolske Kirke i Danmark.
22. En kort oversigt over Den katolske Kirkes historie i Danmark findes i *Katolsk håndbog for Danmark*, 1983, s. 21-31 (inkl. de vigtigste litteraturhenvisninger).
23. Hertil kommer, at biskop Suhr, der havde ledet Den katolske Kirke i Danmark siden 1939, trak sig tilbage i 1965 efter et par års sygdom.
24. Disse antal er dem, der er registreret i sognene. Mange udenlandske katolikker undlader af forskellige årsager at lade sig registrere, og man anslår, at det virkelige antal katolikker nemt kan være mindst 2-3 gange så højt.

25. Bernardino de Rebolledo, født 1597 i Leon, Spanien. Af gammel adelslægt. Indtrådte 1611 i de spanske styrker og avancerede til general. Deltog i mange søslag, kampe i Italien og i Trediveårskrigen i Nederlandene og Tyskland. Udnævntes 6. oktober 1647 til spansk gesandt i København, og ankom sandsynligvis i slutningen af marts 1648. Kong Frederik III og dronning Sofie Amalie satte pris på ham. Rebolledo søgte på alle måder at fremme Den katolske Kirkes sag, og søgte også at påvirke kongeparret. Omfattende forfatterskab (især oversættelser og digte) om historiske, teologiske og filosofiske emner. Hjemkaldt 1659. Død 1676 i Madrid. Se i øvrigt: Emil Gigas: *Grev Bernardino de Rebolledo, spansk Gesandt i Kjøbenhavn 1648-1659*. 1888, 415 s. [Disputats]
26. Jf. Sr. Miriam Mortensen OSB: Den spanske gesandt Rebolledo og hans vidtberejste præster (i: *Religionsfrihed i 150 år. En jubilæumshilsen fra danske katolikker og baptister*. 1999, s. 38-61).
27. Gersdorff testamenterede sit bibliotek til Frederik III, og det indgik derfor ved Gersdorffs død i 1661 i det nyoprettede kongelige bibliotek. Biblioteket er nærmere omtalt bl.a. i *Nordisk Leksikon for Bogvæsen*. 1946, s. 360, og Harald Ilsøe: *Det kongelige Bibliotek i støbeskeen*. 1999, bd. 1, s. 190-213.
28. Jesper Brochmand, født 1585 i Køge. 1615 professor i teologi ved Københavns Universitet og bidrog til at bane vej for det lutherske enevælde i den protestantiske kirke i Danmark. Mangeårig polemik mod den katolske teologi. Efter at hemmelige katolske missionsforsøg i Danmark var blevet afsløret, afholdt han hvert år forelæsninger for at bevare den akademiske ungdom mod de 'papistiske vildfarelser'. Et af hans antikatolske skrifter blev genoptrykt så sent som i 1853. Luthersk biskop for Sjælland i 1639, og afskaffede 1640 den sidste rest af den latinske liturgi i statskirken. Ejede et omfattende teologisk bibliotek på ca. 4.000 bd., som han testamenterede til Universitetsbiblioteket. Kendt for sin "Huspostil", som var anvendt gennem de næste 150 år. Død 1652 i Kbh. (*Dansk Biografisk Leksikon*, 3. udg., 1979, s. 534-538).
29. Citaterne vedr. Brochmand og Krag er efter Gigas, op.cit., s. 35.
30. Listen over gesandtskaber, som havde katolske kapeller, er rekonstrueret ud fra materialet om S. Ansgars Kirke (i: *Danmarks kirker: København*, 5. bd. 1983, s. 303-460), og hos P. Hampton Frosell: *Diplomati og religion. Gesandterne for de katolske magter og deres kirkepolitik i Danmark c. 1622-1849*. 1990, 87 s. Grégoire har for samme periode kun 8 stationer (op.cit., s. 57).
31. Se Grégoire, op.cit., s. 57.
32. Johannes von Euch. Født 1834 i Meppen ved Hannover, præsteviet 1860. Kapellan ved Skt. Ansgars Kirke, Kbh., 1860-1864, sognepræst i Fredericia 1864-1884, apostolisk præfekt 1884. Udnævnt til apostolisk vikar og bispeviet 1892. Død i Kbh. 1922.
33. Apostolisk præfekt: En præst, som leder et missionsområde (apostolisk præ-

- fektur). Han er normalt ikke bispeviet.
34. Apostolisk vikar: Den bispeviiede kirkelige leder i et område (apostolisk vikariat), som endnu ikke er et bispedømme.
 35. Theodor Suhr OSB. Født 1896 i Nyborg, konverteret til Den katolske Kirke. Biskop 1939. Trådte tilbage pga. svigtende helbred i 1964. Død 1997.
 36. Jakob Peter Henrik Andreasen. Født 1907 i Karrebæk, dr.phil. og lic.theol. ved Athaeneum Urbanum, Rom. Præsteviet 1932. Bibliotekar ved Vikariatets Bibliotek 1940-1945. Fratrådt præsteembedet 1945. Død i Kbh. 1966.
 37. Heriblandt ældre værker som J.A. Comenius: *Janua trium linguarum* (1645), Jakobus Viverius: *Wintersche avonden of Nederlantsche vertellingen* (1650), Miguel de Cervantes: *Novelas exemplares* (1655) og Alph. Rodericius: *Übungen christlicher Tugendten* (1666), jf. Det kgl. Biblioteks Accessions Katalog 1942-43, nr. 1034-88.
 38. Iflg. Pierre Grégoire OP, op.cit., s. 41 vurderede Erik Dal, Det kgl. Bibliotek, eksemplaret som "utvivlsomt den fornemste inkunabel udenfor KB, jeg endnu har haft i hænderne ...". Denne bibeludgave vækker som regel opsigt når den bliver fremvist for besøgende, idet de fleste danskere har fået ind med modernismen, at Luther var den første, der oversatte Bibelen til tysk.
 39. Polly Berling, 1825-95, gift 1854 med bogtrykker, avisudgiver og hofembedsmand Carl Berling (1812-71). Konverterede til Den katolske Kirke, som hun støttede økonomisk. Byggede 1873 Skt. Andreas Kirke og Kollegium i Ordrup.
 40. Forsikrings-Aktieselskabet Absalon. Brandskadesag: Ansgarstiftelsen, Biblioteket, Bredgade 67-69 (7 folioark). Listen slutter med flg. påtegning: "Efter vor bedste Overbevisning har vi gennemgaaet og vurderet hver enkelt Bog i "Det Apostolske Vikariats" Bibliotek, Bredgade 67-69, og er kommet til ovenstaaende Vurderingssum. København K., den 11. Maj 1944. [Underskrevet Holger Larsen. Erik Paludan, p.p. ANDR. FRED. HØST & SØN A/S]". Kopi i Skt. Andreas Biblioteks arkiv.
 41. Henning Einersen: *Videnskabelige og faglige biblioteker i København*. 1. og 2. udg. 1950, 48 s.; 3. udg. ved Jacob Thomsen, 1961, 50 s.
 42. Katolsk Ugeblad 1962, **110**(8), 4-5 (23. februar 1962). Her nævnes indvielsesdagen som den 13. februar (en tirsdag).
 43. I forbindelse med dominikanerklostrets lukning i 1976 overgav dominikanerne deres del af SAB til Bispedømmet. I 1990 blev SAB flyttet fra Ordrup til Købmagergade 44, hvor Københavns Universitets Institut for Kirkehistorie er placeret, kun få meter fra det sted, hvor Niels Steensens fødested havde stået. Her kunne biblioteket være vederlagsfrit, men skulle fortsat selv finansiere driften. På grund af et krav om en høj husleje måtte biblioteket i efteråret 2003 igen flytte; denne gang til det katolske Bispekontors nye adresse på Gl. Kongevej 15.

44. Maria Louise Bruzelius, f. d'Auchamp. Født 1924, datter af politimester François Louis Paul d'Auchamp og Bodil Nieuwenhuis Møller. Student (ns) Rønne 1943, filosofikum 1944, eksamen fra Statens Biblioteksskole 1948, BSc i Library Science fra Marywood College, USA. Bibliotekar ved Frederiksberg Kommunes Biblioteker 1949-50, ved den amerikanske Ambassades Bibliotek 1950-55 og 1959-61, ved Det kgl. Bibliotek 1955-59. Ledende bibliotekar for Arbejds- og Socialministeriets Bibliotek 1961-78, chefbibliotekar for Det administrative Bibliotek 1979. Pensioneret 1984. Mange studierejser og faglige tillidshverv. Konverteret til Den katolske Kirke 1946. Gift 1966 med cand.jur. Helmuth Bruzelius (1898-1982).
45. Marywood College. Åbnet 1915 som en katolsk højere læreanstalt for kvinder, af søstre fra kongregationen "Servants of the Immaculate Heart of Mary" (grundlagt 1845 i USA og har især arbejdet med kvinders uddannelse). Statsanerkendt 1917. Tilbød bl.a. en bibliotekaruddannelse (*New Catholic Encyclopedia*, vol. IX, 1967, s. 407-408).
46. Paulist Fathers. Kongregation af præster, som arbejder med missionsopgaver blandt ikke-katolikker. Grundlagt i New York 1858 af Fr. Isaac Thomas Hecker. Officielt navn: *Societas Sacerdotium Missionariorum a Sancto Paulo Apostolo* (=The Society of Missionary Priests of St. Paul the Apostle). Benævnes også Paulister. Driver omfattende publikationsvirksomhed (Paulist Press). Oprettede det første informationscenter i 1943 (*New Catholic Encyclopedia*, vol. XI, 1967, s. 29-30).
47. *Lumen Vitae* 1953, **8**(4),701-702.
48. Niels Steensen (Nicolai Stenonis), født 1638, dansk anatom, geolog, teolog og biskop. Død 1686.
49. Kong Knud den Hellige. Født ca. 1043. Konge af Danmark fra 1080. Dræbt af oprørere i Odense Domkirke 10. juli 1086. Helgenkåret og altersat 19. april 1100 i Odense Domkirke (Skt. Knuds Kirke). Danmarks nationalhelgen.
50. *Katolsk Ugeblad* 1954, **102**(2),18,23 (10. januar 1954).
51. *Litterae* 1954, **9**(1),9.
52. *Information* 20. januar 1954, s. 3; *Kristeligt Dagblad* 21. januar 1954, s. 4.
53. *Bogens Verden* 1954, **36**(1),21.
54. [Møldrup, Anne Elise]: Beretning for perioden 1. april 1958-31. marts 1959. 2 s. (Original i NSB's arkiv).
55. Fra NSB's første år er der nogle huller i det tilgængelige arkivmateriale (årsberetninger og statistikker).
56. E[gon] D[uvaas]: Katolske bøger er ofte den første kontakt. *Katolsk Ugeblad* 1959, **107**(40),567-568 (4. oktober 1959).
57. Denne skepsis mht. NSB kom også til udtryk i 1970, da Rigsbibliotekar-embedet begyndte at udgive Biblioteksvejviseren. Der var ingen tvivl om, at SAB skulle medtages, men NSB kom først med året efter, takket være

- Jacob Thomsens indsats. Både SAB og NSB er dog at finde i *Videnskabelige og faglige biblioteker i København*. Udg. af Rigsbibliotekarembetet ved Jacob Thomsen. 3. udg., 1961.
58. Inge Müller, født 1920, student (n) 1946, studieophold ved Webster College i St. Louis, USA, 1948-49, bibliotekar 1958. Ansat ved Statens Bibliotekstilsyn og Oplysningskontoret.
 59. Den første årlige husleje (for året 1953) var 915,00 kr.
 60. E[gon] D[uvaal]: De 5000 bøger har holdt flyttedag. *Katolsk Ugeblad* 1961, **109**(22),5 (2. juni 1961).
 61. I 1971 blev NSB flyttet til en tidligere butik i Stenosgade 9, hvilket viste sig at være en god placering, tæt på de nævnte katolske institutioner i Stenosgade og den befærdede Vesterbrogade. Da lokalerne i 1976 blev for små, viste det sig at være muligt at flytte til en lidt større butik i samme gade nr. 9. Her har NSB haft til huse indtil december 2003, hvor det sammen med mange andre katolske institutioner skulle flytte til det nyindrettede Bispekontor på Gl. Kongevej 15A, kun 100 m borte.
 62. *Kirkelige Bekendtgørelser for Danmarks Apostoliske Vikariat* 1901, nr. 16: Anordning angaaende Oprettelse af Folkebibliotheker (30. marts 1901).
 63. Jf. Københavns Kommunes Biblioteker 1885-1985. Kbh., 1985, s. 199.
 64. Wissen, Welt und Leben. Schenkungen und Stiftungen für katholische volkstümliche Bibliotheken. *Westfälischer Merkur* Nr. 513, 13. oktober 1905, s. 1.
 65. Jf. Leo Koep und Alfons Vodermayr: Die katholischen Volksbüchereien in Deutschland (i: *Handbuch des Büchereiwesens*, II. Halbbd., 1965). Foreningen har fået sit navn efter Karl Borromæus (1538-1584). Italiensk biskop og kardinal, fremtrædende skikkelse blandt reformkatolikkerne efter Tridentinerkoncilet. Helgenåret 1610.
 66. *Skandinavisk Kirketidende for katolske Christne* 1862, **10**(5),80 (9. marts 1862).
 67. Vincentsforeningen blev oprettet 1833 af Frédéric Ozanam (1813-1853) i Paris, og er opkaldt efter den hellige Vincent de Paul (1581-1660), som organiserede det caritative menighedsarbejde, især blandt syge og fattige, på en ny måde. Vincentsforeningen blev hurtigt udbredt i hele verden. I anledning af 100-året for Ozanams død blev der i det katolske ugeblad bragt en lille mindeartikel, der fremstiller ham som social reformator, der – længe før Marx – udførte sit store værk: "at henlede katolikkernes opmærksomhed på, at der var folk, der led under andres uretfærdighed". Artiklen slutter med en formodning om, at Ozanam som social reformator kunne have gjort Marx overflødig.
 68. Af 'apostolat', vedrørende Kirkens 'opgaver', som apostlene oprindeligt fik pålagt, men som alle Kirkens medlemmer på forskellige måder er forpligtet til at udøve.

69. *Statuter for den hl. Vincents af Pauls Forening* 1892, s. 21, 23.
70. Referat i *Nordisk Ugeblad for katholske Kristne* 1887, **35**(18), 287 (1. maj 1887). Lensgrev Johan Ludvig Holstein-Ledreborg (1839-1912) konverterede 1867 og anvendte sine polemiske evner i flere angreb på protestantismen. Konseilspræsident 1909.
71. Det var dog ikke den første trykte katolske salmebog i Danmark, idet der allerede i 1773 (*Sammlung geistlicher Gesänge*. Kopenhagen, Gedruckt bey Martin Hallager, 1773, 91+3 s.) og i 1821 var udkommet en sådan på tysk: *Gesang- und Gebetbuch für die katholische Gemeinde zu Copenhagen bey ihrem öffentlichen Gottesdienste*. Copenhagen, Schultz, 1821, 223 s. 1773-udgaven kendes kun i ét eksemplar, som befinder sig i Skt. Ansgars Sognekantor (ikke i *Bibliotheca Danica*).